

مَجْمُوعَةُ قَوَانِينِ صَرَفٍ

زَرَادِي

عَلَّامَةُ فَخْرُ الدِّينِ زَرَادِي

مَجْمُوعَةُ قَوَائِنِ صَرْفٍ

زَرَادِي

عَلَامَةُ فَخْرِ الدِّينِ زَرَادِي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ
وَاللَّهُ وَاصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ بَدَلِ اسْعَدَكَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الدَّارَيْنِ كَهَيْئَةِ أَفْعَالٍ مُتَصَرِّفَةٍ وَ
أَسْمَاءٍ مُتَمَكِّنَةٍ بِرُجْهَارٍ لَوْعٍ اسْتَصَحَّ وَهَمْزٌ وَمُعْتَلٌّ وَمَضَاعِفٌ أَمَا صَحَّحَ آلُ بَاشِدٍ كَهَيْئَةِ
حَرْفٍ أَصْلِيٍّ أَوْ هَمْزَةٍ وَحَرْفٍ عَلْتٍ نَبَاشِدٍ وَعَيْنٌ وَلامٌ أَوْ أَزِيكٍ جَنْسٍ نَبَاشِدٍ چَوَلٍ قَتِيلٍ
وَضَرْبٍ وَهَمْزٍ آلُ بَاشِدٍ كَهَيْئَةِ حَرْفٍ أَصْلِيٍّ أَوْ هَمْزَةٍ بُو دِچَوَلٍ اَمَرْدَسَاَلٍ وَتَدِيعَةٍ وَمُعْتَلٍّ اَلَسْتُ
كَهَيْئَةِ حَرْفٍ أَصْلِيٍّ أَوْ حَرْفٍ عَلْتٍ نَبَاشِدٍ چَوَلٍ دَعْدٌ وَقَالَ وَرَهِيَّ وَحَرْفٍ عَلْتٍ سَهْ اَلَسْتُ
وَأَوْدَافٍ وَيَا كَهَيْئَةِ مَجْمُوعَةٍ وَيِ وَيِ وَيِ بَاشِدٍ وَالف هَمِيشَه سَاكِنٌ بَاشِدٍ لِي ضَغْطَه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اِيَاكَ لَسْتَعِينُ وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ اَجْمَعِينَ بَدَلِ اِيَاكَ وَجِهَتِ تَسْمِيَةِ اِيْنِ كِتَابِ بِرُجْهَارٍ اَلَسْتُ كَهَيْئَةِ حَرْفٍ زَرْدِزَرَةٍ
بِافْتِنِ اسْتِ وَصَنَفْتُ شَيْدَه كَهَيْئَةِ زَرْدِ لَعْنِي زَرْه بَافِنَدَه يَاشِدِ اَلَسْتُ كِتَابِ رَايَا لَسْتُ نَبَشِ مَسْجُوبِ بَاوَكِرْدَنَدَ وَالتَّعْلَامُ بِالصَّوَابِ ۱۲ اَلْبُودَاوَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ اَحْمَدَ بَنِي
غَفَرٍ لِهَ اَللَّهُ عِلْمُ اسْتِ بَرَايَ ذَاتِ كَهَيْئَةِ مَجْمُوعِ صِفَاتِ كَالِيَهَ اسْتِ اَصْلَشِ اَلْبُودِ لَعْدِ حَذَفِ هَمْزَةٍ اَشِ الف وَلامٌ دَرَاوَرْدَنَدَ اَللَّهُ شَدَّ ۱۲ لَسْتُ
رَبِّ يَاصْطَاسْتِ (اَوْ صَفَّ بَايَ مَبَالِغَه اسْتِ) يَاصْفَتْ هَمِيشَه بِاسْمِ فَاَعْلٍ اَصْلَشِ رَايَا لَسْتُ اَصْلَشِ حَذَفِ شَدَّ ۱۲ لَسْتُ عَالَمِينَ
مَجْمُوعِ عَالَمِ اسْتِ دَايَ بَرِهْمَه اَنَكِه سَوَافَاتِ بَارِي تَعَالَى اسْتِ اَطْلَاقِ كَرْدَه شَوْدَ بَكِينِ بِرُجْشِ چَوَلِ عَالَمِ اَنَسِ وَعَالَمِ جَنِّ وَنَهْ كَوْنِدَه عَالَمِ زَيْدِ وَوَجِهَتِ تَسْمِيَةِ اَلَسْتُ كَهَيْئَةِ
فَاعِلٍ دَرِ كَلَامِ عَرَبِ مَعْنَى چِيَزِ كِهِيَه يَالِ كَرْدَه شَوْدَ دِيَايِدَ چَا نَكِه خَا تَمِ رَا خَا تَمِ اَزِيں وَجِهْ كَوْنِدَه كِهِيَه يَالِ خَتْمِ كَرْدَه شَوْدِ اَلَسْتُ عَالَمِ رَا عَالَمِ اَزَالِ نَكِه كِهِيَه يَالِ وَجُوْ صَاغِ تَعَالَى
وَانَسْتَه شَوْدَ وَبَعْضِي نَكِه كِهِيَه دَرِ اَصْلِ عِلْمِ بُو دَافِ بَرَايَ اَشْعَاشِ اَفْرُودَه شَدَه اسْتِ ۱۲ عِبْدَ اَللَّهِ غَفَرَه لِهَ عَاقِبَتَه بَايَانِ كَارِ دَرِ فَرْزَنْدِ نَزِيْرٍ اَطْلَاقِ شَدَه چَا نَكِه كَوْنِدَه لَسْتُ
عَاقِبَتَه لَعْنِي نَبَشِ بَرَايَ اَوْدَاوَلَا دَوْدَرِ قَوْلِ عَرَبِ عَقِبِ الرَّجُلِ مَكَانِ اِيَهَ عَاقِبَتَه اَمَّ اسْتِ مَعْنَى مَصْدَرِ چَوَلِ دَرِ اِيَهَ كِهِيَه لَسْتُ لَوْ قَعْتَهَا كَاذِبَه وَرَمَادِ دَرِ چَا عَاقِبَتِ طَاعَاتِ وَ
عَادَاتِ اسْتِ هَمِيشَه نَبِيَّ اَخْرَجَتْ بَا مَرِ بِرِ بَرِ كَارِ اَللَّهُ مَتَقِي دَرِ شَرْعِ اَلِ رَا كَوْنِدَه نَكِه اَوْدَافِشِ خُودِ رَا اَنْظُرَاتِ اَخْرُودِ ۱۲ كِهِيَه صَلَاةً وَفَيْتَكِه لَسْتُ كَرْدَه شَوْدَ بِطَرَفِ اَللَّهِ تَعَالَى
رَحْمَتِ كَامِلَه مَرُو بَاشَدَ اَلَكِرْمَسُوبِ بِطَرَفِ مُؤْمِنِيْنِ بَاشَدَ عَاوَا اَلَكِرْمَلَا نَكِه مَرَا اَسْتَفْهَارِ دَا كِرْمَلُوشِ وَطِيُوْرُ مَرُو تَسْبِيْحِ وَتَهْمِيلِ وَدَرِ چَا تَحْمَلِ مَرِهْ اسْتِ بِيْزَا نِيْرٍ وَجِهْلَه بَرِهْ لَقْدِ رَا عَاقِبَه
اسْتِ ۱۲ هَمِيشَه رَسُوْلِ اَنَكِرْفَرِ سَتَدَه شَدَه لَسْتُ فَلَاحِ بَرَايَ تَبْلِيْغِ اَحْكَامِ بِكِتَابِ وَتَرْكِيْعَتِ جَدِيْدَه ۱۲ عِبْدَ اَللَّهِ هَمِيشَه نَامِ نَهَادَه شَدَه اَنْخَضَرَتْ صَلَوَاتُ اَللَّهِ عَلَيْهِ اَلَمْ دَسْلَمْ بِرِ مُحَمَّدٍ سَيِّبِ كَثْرَتِ
مُحَمَّدٍ خُوْلُشِ ۱۲ اَلْوَعْدِ بَلَه اَلْ كَلِ اَبْتَا عِ اَلَسْتُ يَاصْطَاسْتِ اَبِلِ بِيْتِ وَذَرِيَّتِ اَلِ ۱۲ اَللَّهُ اَلِ دَرِ اَصْلِ اَبِلِ بُو دَرِ سِيُوْرِهِ بَدِيْلِ اَبِلِ زِيْرَا كِهِيَه تَصْفِيْهِ لَفْظِ رَا جِ بَا صِلَشِ مِيَايِلِسِ رَا اَخْلَافِ
قِيَاسِ هَمْزِهِ بَدَلِ كَرْدَنِ چَوَلِ دَرْمَا - وَهَمْزَه رَا بِالف لِقَاوُنِ اَمَّنِ اِيْنِ مَذْهَبِ بَعْضِي اِيْلِ اسْتِ اَمَّا زَرْدِ كُوْفِيَاں اَصْلَشِ وَلِ بُو دَرِ بَدِيْلِ اَوِيْلِ وَادَا الف كَثْرَتِ كَسَايَ لَعْنَتِ اَزْ اَعْرَابِ اَلِ فَيَصْحَحُ اَلِ وَ
اَوِيْلِ وَاهِيْلِ شَيْدَه اَمِ وَبَكِينِ اَزْ اَصْلِهِ مَقْضُوْلِ كَشْتِ دَايَ قَوْلِ اقْرَبِ وَموافِقِ لِقِيَاسِ اسْتِ اَبِلِ مِيْتُو اَنَكِه اَهْلِ بَاشَدَ وَلا زَمِ نَبَشِ كِهِيَه اَصْلِ قَارِدَمَنْدَ وَخَلَفِ قِيَاسِ بَدَلِ مَرْوَرْتِ
اَخْتِيَا كَرْدَنَدَه ۱۲ اَلْمُصْحَابِ مَجْمُوعِ صَاحِبِ يَاصْطَاسْتِ بَسْكَوْنِ مَایَا كِرْمَلِ اَنَكِه مَحَبَّتِ نَبِيِّ صَلَوَاتُ اَللَّهِ عَلَيْهِ اَلَمْ دَسْلَمْ دَرِ اَسْلَامِ اِيْلِ مَرْدُورِ اَسْلَامِ ۱۲ عِبْدَ اَللَّهِ اَفْعَالِ مُتَصَرِّفَةٍ عِبَارَتِ اَزْ اَفْعَالِ كِهِيَه لَسْتُ
بِرِ سَلَامِ فَعْلِ كِهِيَه مَضَارِعِ وَلامِ اَنْتَهَرْفِ بَاشِدِ بَقِيْدَه مَتَصَرِّفَةٍ چَوَلِ عَمَلِي وَكِرْمِ كِهِيَه مَضَارِعِ اَمَرْمِيْدَه اَنْدِ دِيْعَ وَنِيْدَكِه مَاضِي اَنَهَا مَسْجُوعِ نَبَشِ فَاخِ شَدَّ ۱۲ اَلْمُتَقَسِّمِ مَضَرِّفِ
بَسُوِي چَا بَرَنَبَانَه بَرَا لَسْتُ كِهِيَه مَثَالِ اَوْتِاقِ نَاقِصِ وَفَيْتِ اَقْصَامِ مُعْتَلِّ اَنَسِ اَلِ اَقْصَمِ چَا مَرْدُوكِ دَرَاكِ وَاخِلِ اَنْدِ ۱۲ اَللَّهُ وَزَرْخُوْ يَالِ اَنَكِه اَخْرَشِ حَرْفِ عَلْتِ نَبَاشِدَه دَايَ مَجْمُوعِيَّتِ بَرِ نَزْدِ
خُوْ يَالِ اَلَا يَكُوْنُ اَخْرَه حَرْفِ اَلِ ۱۲ اَللَّهُ حَرْفِ عَلْتِ اَزَالِ كِهِيَه دَرِ بَسَايِ مَوَاضِعِ بِرِ كِهِيَه حَالِ بَا قِيَّ نَبَشِ كِهِيَه تَقِيْعِ لَقَبِ وَاسْكَانِ وَحَذَفِ وَغِيْرَه مِيْتُوْ وَوَجِهَتِ تَسْمِيَةِ اَلَسْتُ لَعْنَتِ اَزْ اَعْرَابِ اَلِ فَيَصْحَحُ اَلِ وَ
نَامِ كَرْدَنَدَه وَادَا الف يَاسْتِ رَا بِرِ كَرْدَنَدَه رَسَدَ لا چَا كَوْنِدَه دَايَ ۱۲

چون ما و لا و هر چه متحرک باشد بصورت الف یا ساکن منضغطه باشد آنرا همزه گویند چون ^{دو سنی ۱۲} رَأْسٌ و قَبْلُ و ما قبل
 الف همیشه مفتوح باشد اگر حرکت ما قبل الف مخالف گردد آں الف را بدل کنند بحرفیکه موافق حرکت ما قبل
 اوست چون قَوْلٌ و بُؤِیْعَةٌ و اسْتَبَقِیْ و مضاعف آں باشد که یک حرف اصلی او مکرر بود نحو مَدَدٌ و قَدْ و سَبَّحْتَ
 صرف صحیح اینجا فرو گذاشته شد بر آن که در میانه آن مقدم افتاده است
 گردان ۱۲

صرف المهور

اما صرف مهور با صرف صحیح برابر باشد مگر در چند جا که ذکر کرده شود قانون ۱ هر همزه که ساکن باشد ما قبل او
 مفتوح ر و او بود که او را بالف بدل کنند چون یَا مَن قَالُونَ ۲ هر همزه که ساکن باشد یا مفتوح و ما قبل او مضموم یا
 واوده باشد ر و او بود که او را او بدل کنند چون یُؤْمِنُ و مَقْرُونَةٌ و یُؤْخِذُ قَالُونَ ۳ هر همزه که ساکن باشد یا مفتوح
 و ما قبل او مکسور یا یاء مدیه زانده ر و او بود که او را یی بدل کنند چون مِیْمَنٌ و مِیْسَرٌ خَطِیَّةٌ قَالُونَ ۴ هر همزه که ساکن
 باشد و ما قبل او همزه دیگر متحرک باشد همزه ساکن را واجب است که بدل کنند بحرف علت که موافق حرکت
 همزه ما قبل است چنانچه اَمِّنٌ و اَوْجَرٌ و اَلِیْسَ قَالُونَ ۵ هر همزه که متحرک

له ایں فزونی دیگر است میان همزه و الف ۱۲ که فیدیک حرف بر آن اخراج نموده و حرف نیست اما مضاعف باقی و لفظ بکسر خارج شود ۱۲ آن میزان ترازد و نام بر چه که منسوب به همزه
 است و در اینجا رساله مشهوره است که از تعلقات مصنف ۱۲ که یعنی حرف همزه ازین رد که همزه است با صرف صحیح مساوی است اما صرف مهور از این جهت که مضاعف باشد چون اَنْ یا قبل
 باشد چون جَاءَ یا صرف صحیح برابر نیست ۱۲ آن همه قانون در لغت بمعنی مسطر کتاب است و در اصطلاح امری کلی که منطبق بر جزئیات است ۱۲ خواه در یک کلمه باشد چون مثال مذکور خواه
 در دو کلمه چون الی الهی اَشْأَکَ را صل اتنا بود همزه بدل بیاید چون هدی را بد و اتصال کرده اند همزه ادلی که همزه وصل است افتاد و همزه که بیاید بدل شد و خود کرد التفتای ساکنین شد
 میان الف هدی و همزه صاعده اول را حذف کردند تا الی الهی اَشْأَکَ در دو اشیات همزه و ابدال بالف جائز است ۱۲ انفرک ۱۲ که جایگاه ابدال همزه و او غام آن معارض نشود پس وارد
 نمیشود اعتراض همچو نام دور جایگاه ابدال و علل معارض نشود زیرا که علل در آن سازنده ابدال ۱۲ که بدانکه مصنف دو قید ترک کرده است اعتماد ابرار که باید یک آنگاه ما قبل
 همزه ساکنه همزه دیگر نباشد که در مضیورت ابدال ساکنه بالف واجب باشد - دوم آنکه فخر ما قبل حاصل از نقل حرکت همزه نباشد چنانچه در مرأه که وقت تخفیف حرکت همزه فعل ما قبل
 کند همزه ساکن گردد و ما قبل او مفتوح لیکن ایں همزه را بدل بالف کنند مگر تا فخر چنانچه بیاید انشاء الله ۱۲ محشی ۱۲ که قوله مفتوح و اگر مضموم باشد چون رُؤُسٌ آنرا بی هیچ چیز بدل نکنند بلکه
 طریق تخفیف بین بین است و اگر مکسور باشد چون سَلِیْنٌ نیز نزدیک همزه چنین است اما تخش ابدال او بود و داشته قوله ما قبل او مضموم و اگر مکسور باشد کمش باید و اگر مفتوح باشد
 چون سال طریق تخفیف بین بین است ۱۲ که مدله آن است که حرف علت ساکن باشد و حرکت ما قبلش موافق او باشد ۱۲ الله قوله ر و او دایں صادق نمی آید بصورت رالبه که
 همزه ساکن باشد و ما قبل او او مدله زانده و درین جا بحث طویل است در انفرک باید دید ۱۲ محشی ۱۲ که آن یا مضارع متکلم است از آن یا من انقل التفضیل از آن یا ماضی معلوم
 از ایمان یا امر است از آن و بهر تقدیر الفش بدل آن همزه ساکنه است و در تارخ ایں مثال اسم فاعل از آن نیز تواند شد ۱۲ محشی ۱۲ که او جر ماضی مجهول است از اینجا یا ماضی
 (معنی بگریه دادن) یا مضارع متکلم معلوم یا مجهول از اینجا و در اختیار ایں مثال رواست بر آن حاجب که در شاذی عوی کرده که آخر فاعل است و اقبل تحقیق ایں کلام
 (باقی صفحه ۴ پر)

باشد و ما قبل او حرف صحیح ساکن را بود که حرکت همزه نقل کرده بما قبل دهند همزه را حذف کنند چوں کسّل وقت فکّر و لزوم
 این اعلال در باب یزی شاذ است قانون ماهر چاکه و همزه متحرک در یک کلمه بهم آیند اگر یکی از ایشان مکسور بود دوم
 را بیابدل کنند چوں ائیمّه و جاع علیّ اَحِلّ لقولین و الا دوم را بود بدل کنند چوں اَدَام اُدیّم اَلَا اَنّ الاعلال
 جائز فی نحو ائیمّه و لازم فی غیره و اما اعلال کل و خذ لزومًا و اعلال مرجوا از اشاذ است -

صرف المعتل

بدانکه معتل بر دو نوعست معتل بکحرف و معتل بدو حرف اما معتل بکحرف بر سه نوعست معتل فاو از ایشال نیز گویند و معتل
 العین و از اجوف و ذو ثلثه نیز گویند و معتل اللام و آنرا ناقص و ذو اربعه نیز گویند و معتل

البقیه حاشیه را از مفهومات شیخ شمره اند و دعا و هر سه دلالی آنرا که تفصیل آن در شرح شافیه است فاسد ثابت کرده اند ۱۲ الفک بقیه (حاشیه صفحه ۱۸) له قوله لزوم الخ یعنی
 نفس این اعلال شاذ نیست بلکه جواز آن مقتضای قیاس است و لزوم آن (که برای کثرت استعمال است) مخالف قیاس است و درین عبارت از دو وجه مناشطه مع جواب
 در لغزک آورده از آنجا باید دید ۱۲ عبد الله له شذوذ آنکه یافته شدن در اصطلاح مخالف قیاس ۱۲ له احتراز از است از دو همزه که یکی آنها ساکن باشد که حکم او مخالف حکم مذکور
 است چنانکه گذشت ۱۲ له بدانکه ائیمّه جمع امام است معنی پیشوا در اصل اعمّه بود حرکت میماولی بما قبل داده در میم ثانی او غام کردند و همزه ثانیه را بیابدل کردند ائیمّه شدند و با الف
 بدل کنند زیرا که با هم فاعل ام یا م مشتبه میگردد و اگر همزه ائیمّه را با الف بدل کردند نه بیام نیز پیش اشتباه یا مری و تفصیل در مطولات است ۱۲ ابو داود و غیره له جاء در اصل جائی
 (بتقدیم یاد) بود و زیسیویه یا را همزه بدل کردند پس دو همزه جمع شد بیک از ایشان مکسور بود ثانیه را بیابدل کردند بعد با الف اعلال قاضی افتاد و مانند بروزن فاعله و زدن غلیل
 قلب مکانی کرده همزه را بجای یاء و یا ع را بجای همزه بردند بعد اعلال قاضی کردند و یا ع شد بروزن فال و مراد از دو قول پس قول سیبویه و قول غلیل است و تفصیل این در
 بحث اجوف یاء بیابدل الله تعالی ۱۲ ابو داود و عبد الله عفر له بری از دو قول پس قول سیبویه است ۱۲ له قوله والا الخ یعنی و اگر یکی از ایشان مکسور نباشد دوم را بود
 بدل کنند بدانکه این حکم مقصود است بر آنکه در اصل او کم بود بر او افزاد و امثال اینها لیکن علامه جابری حکم کنند و آنها داده ۱۲ عبد الله او ایدم در اصل ایدم و ایدم
 بود اول جمع آدم و دوم تصنیف است بدانکه در لفظ آدم اختلاف است بعضی گفته در اصل ایدم بود بروزن اعلی نه فاعل زیرا که اگر فاعل بودی منصرف بودی (چنانکه علامه
 زنجیری در مفصل تصریح کرده نیز در کشف گفته که اشتقاق آنها آدم را از اوست از ایدم الارض مثل اشتقاق آنها است یعقوب را از تعقیب پس بر این مذهب لفظ آدم عربی
 باشد و گویا مخالف است با آنچه در کتب تاریخ آمده که در لغت عربی در زمان حضرت اسمعیل بهم رسیده و بعضی گفته آدم بروزن فاعل است همچو آنرا و لفظ تعقیب است و الف او بدل از
 همزه نیست پس برین قول و او ایدم و او ایدم بدل از همزه نیست بلکه از الف چوں در جمیع خاتم خاتم و تصغیر آن خاتم و آدم که اسم الو البشر است در اصل اعلی صفت بود لیکن بعد
 از گردیدن او علم برائی شخص معین بخش بر این وزن آورده ایم و تفصیل در مطولات است ۱۲ عبد الله له مگر آنکه اعلال رواست و مثل ائیمّه و لازم است در غیر آن له
 یعنی مقتضای قیاس آن بود که اوکل و اوخذ و او مَرَّ گفتندی لیکن همزه را بود (برای کثرت استعمال) بدل کردند و حذف کردند بر آنکه تخفیف اتم و این شذوذ لازم است
 و کل و خذ که موافق قیاس گای مستعمل می شود و جائز است و مر که او نیز خوانند ۱۲ عبد الله بدانکه مصنف تعریف معتل چنین کرده است که یک حرف اصلی او حرف
 علت باشد و این صادق می آید بر معتل بدو حرف و صدق مقسم بر اقسام ضروری است پس بدانکه لفظ یک برای لغتی را نه نیست بلکه برای لغت اقل مراتب است چوں قول
 آنها مقرون با حد لازمته الشله حال آنکه مضارع مقرون بحال و استقبال هر دو باشد و در اکثر نسخ لفظ یک مذکور نیست ۱۲ له کتبیم بمعنی مانند چونکه گردان آن مانند صحیح باشد
 لهذا امثال گویند ۱۲ له مشتق از جوف بالتحریک یعنی اندرون کا داک شدن و اجوف چیزه را گویند که در کا داک باشد چوں در اجوف اصطلاحی که عین کلمه حذف باشد ازین
 و ما و را اجوف گویند و کا داک بکاف عربی و قیل بکاف فارسی اندرون خالی شدن ۱۲ له زیرا که ماضی و امثال آن با وجود حرف علت بر چهار حرف می آید اگر چه در مثال نیز چنین است
 لیکن در وجه تسبیه قیاس شرط نیست ۱۲ ن ع زیرا که در ماضی و امثال آن کلمه حذف شده صاحب سرف اند چون که سلف شریع گردان از حیثه متکلم کردند اعتبارا و شد ۱۲ ع -

بدو حرف دو قسم است یکی آنکه دو حرف علت در یک جا بهم آیند چنانچه یَوْمٌ وَحِیٌّ واور الیف مقرون گویند دوم آنکه متفرق باشند چوں دَقِیٌّ وَحِیٌّ واور الیف متفرق گویند اما اجتماع سه حرف اصلی در یک کلمه چوں یَبِیْتُ یَاءٌ وَوُیْتُ وَاَوَاقِلِل است

صرف مثال واوی وَعَدَ یَعِدُ وَعَدَ اَوْعَدَ وَوَعَدَ اَوْعَدَ وَوَعَدَ یُعِدُّ وَعَدَ اَوْعَدُ وَوَعَدَ اَوْعَدُ فَذَکَ مَوْعِدُ الامرِعِدُ وَاَلِهی عَنْهُ لَا یَعِدُ صرف مثال با صرف صحیح برابرست مگر چند جا که ذکر کرده شود قانون علی هر دو میان یا میفتوحه و کسره لازمی باشد و حرکت یا مخالف و او باشد آنرا میگویند چنانچه یَعِدُ که در اصل یُوْعِدُ بود و اورا میگویند ند یَعِدُ شد و در یُوْعِلُ و او نیفتاد زیرا که او میان یا و کسره لازمی نیست اما یُعَبُّ که در اصل یُوْهَبُّ بوده است و او نیفتاد یُعَبُّ شد بعد از عین فعل را از کسره نقل کرده بفتح بردند برای رعایت حرف حلق یُعَبُّ شد و در یَعِدُ بر اصل گذاشتند تا دلالت کند بر اصل باب و اما یُعِدُّ بر یَعِدُ و در یوجب و او نیفتاد زیرا که حرکت یا موافق و اوست و چوں واو

۱۰ میانه رفت نه آهسته نه شتاب ۱۲ عبده وجه تقدیم صرف مثال اینست که یک عطف مقدم است بر اثین و فاء بر لام و عین ۱۲ لغزک تینبیه قوله لازمی الخ این قید در بعض نسخ است و ازین مثل نامک یوم الدین خارج شد که کسره میم گاهی مرتفع شود چوں درایان یوم الدین ۱۲ که جواب سوال مقدار است تقریرش آنکه برای حذف و او توسط میان یاء و کسره شرط کرده اند و در یهب و یقع و امثال آنها با وجود فقدان کسره حذف و او کردند تقریر جواب آنکه کسره عام است از آنکه ظاهر باشد چوں بعد یا مقدر چوں یهب و غیره ۱۲ که جواب سوال مقدر عین را با وجود نقل حرف حلق چرا مفتوح نه کردند ۱۲.

۱۰ بد آنکه هر فعل مضارع از مثال که حلقی العین او اللام باشد و فاء کلمه او محذوف شده باشد البته مکسور العین خواهد بود الا آنکه در چند جا برائے ملاحظه نقل حرف حلق مفتوح العین ساخته اند چوں یضع ویدع و یهب و یرنی را بر اصل خود گذاشته اند چوں یید و یارد و یلوظ و غیره تا دلالت بر اصل باب کنند ۱۲ عبد الله.

که جواب سوال مقدار است تقریرش آنکه در یذر حرف حلق بجای عین و لام نیست فتح چرا دادند جواب داد که محمول است بر یدع از جهت مشارکت در معنی ونداشتن ماضی ۱۲ ع.

۱۰ چنانکه یکرم و تکرم و تکرم را در حذف همزه محمول بر اکرم کرده اند اختلاف حکم باب لازم نیاید ۱۲.

از یعل نیز بقا دار یعل و اعل و یعل نیز بقا تا حکم باب مختلف نه شود قانون ۱ هر دو یک بجای فاکلمه مصدر بروزن
 فعل افتد و در مستقبل او تعلیل شده باشد و باشد که آل و او را حذف کند و عوض او تا در آخر در آند چو ال و سعه و اما
 بخیر نارسون عین ۱۲ بجزف داو ۱۲ بکسرین نزاره شد ۱۲
 نحو وجهه قلیل است قانون ۲ هر دو ی که ساکن مظهر باشد و ما قبل او مکسوس آل و او را بیا بدل کند چنانچه میعاد
 و میزان و در اجلا و اذ سلامت ماند زیرا که مدغم است مظهر نیست قانون ۳ هر یاتیکه ساکن باشد و ما قبل
 او مضموم آل یا را با و بدل کند چنانچه یقین یوقن یقنا نانو موقن الامر منه یقن و الهی عنه لا یوقن قانون
 ۱۲ بروزن اکرم ۱۲ در اصل یقین بود ۱۲
 ۵ هر دو ی مضموم که بجای فاکلمه باشد و بعد و او ی دیگر متحرک نباشد و با و بد که آل را بهمه بدل کند چو اقتت
 و وقت و اوری و ووری اما در کسور چنانچه و ساد که اختلاف است بعضی گفته اند و باشد و بعضی گفته اند و نیست
 وصال ۱۱ لین ۱۲
 اما در مفتوح و و نیست بالاتفاق و اما احد و انا نشا ذ است و اما اگر دو متحرک در یک کلمه بهم آیند واجب است
 یک دیکشنیه ۱۲ یعنی در یک و آهستی ۱۲
 که و او اول را بهمه بدل کند اگر چه مفتوح بود چنانچه ا قاصی که جمع تکمیر و اصله است و او یعل که تصغیر
 اصل و اول ۱۲
 ۱ هر چند علت موجود نبود که حذف بین الباء و الکر و افع نشده اما از جهت محل کردن بر یعل و احوال و ۱۲ احتراز است از غیر مصدر یا اسم مصدر و چه غیر آن ۱۲ یعنی فعل مستقبلی که
 ما خذ است از دو مستقبل یعنی با مشهور شده لیکن بعضی گفته که صحیح کسر است و فتح غلط العام است ۱۲ که بدانکه فعل فرع اسم است لفظا و معنی لیسب حصول آل از مصدر ب تغییر حرکات
 آل پس مصدر بمنزله ماده است و فعل و دیگر مشتقات اسم فاعل و غیره بمنزله مرکب از ماده و صورت و عادت عرب بتخفیف فرع جاری است چنانچه غیر منفرد که فرع منفرد
 است تخفیف بجز تخوین و کفر کنند و در اسم عجمی که فرع عربی است بطرق مختلفه تخفیف می کنند و گویند نه اعمی فاعل کما شئت ۱۲ لغز مختصر شده بدانکه چو
 و او را حذف کردند اکثر علما بر آنند که کسر او را نقل کرده با بعد و اند تا ابتدا الساکن نشود و اعلال فرع بر اعلال اصل نیفزاید زیرا که در اصل که فعل باشد حذف و ادا سانه شده و در
 مصدری که فرع است اگر بے نقل حرکت او را حذف میکردند لازم می آید حذف داد و حرکت او و شیخ محقق میفرماید که نقل حرکت مایع نباید بلکه و او را مع حرکت حذف باید
 کرد پس مین کلمه باید داد زیرا که در اصل در تحریک ساکن کسر است تا موافق شود عین مصدر عین مضارع را ۱۲ نه زیرا که هر چند که در مصدر بغیر النقای ساکنین ساقط شود نای تا نیت
 بوضع می آرنده ۱۲ که اگر ملو مصنف است که بغیر حذف و او تا تے عوض آورده اند پس سهواست زیرا که اجتماع عوض و محوض عند لازم نمی آید ملتواند که نای عوض نباشد بلکه
 وجه از اصل وضع برین وزن آمده باشد چو ولده که جمع والد است و قدنه و نشه و غیره و اگر مقصودش آنست که با وجود شرط اعلال نکرده اند نیز مسلم نیست که جهت مصدر باشد
 بلکه اسم جعنی است که توجه کرده شود با و اگر نیت کرده شود مصدیت اولانم نیاید که بروزن فعل باشد بلکه بروزن فعله در مستقبل و نیز تعلیل نشده است و در بعض نسخ جهت لغز و او
 یامه و او جعنی وارد باعتبار آنکه با وجود انتهای شرط مصدیت در اعلال کرده اند لغز بتفسیر به بدانکه چو ما قبل یاء ساکنه مضموم باشد یکبار در دو طریق تخفیف کنند یک آنست
 مصنف ۲ آورده و با و بدل نموده چو فیضی بود و فیض و بیضان که جمع ایض اند پس اگر مصنف بر آنست اخراج کلمات که تخفیف آنها باین طریق است قیود ذکر
 کردی بهتر بودی ۱۲ ع .

۹ اصلی باشد یا زانه بدل باشد یا غیر بدل ۱۲ .

۱۰ قول در یک الح احتراز است از شل و در ویر و جدک ضالا زیرا که و او اول ایثال از یک کلمه نیست بلکه عاطفه است ۱۲ .

۱۱ او یعل در اصل و او یعل بود و و ثانیه بدل از الف زیرا که تصغیر و اعدا است قاعدا هر مده زانده که در یک کلمه در دوم جا واقع شود در تصغیر و او یعل کرد چو
 ضویرب و ضارب ۱۲ .

وَأَعَدَّتْ قَالُونَ لَهُمْ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَاهْبِطُوا لَهُمْ قُلْ مَنْ مَلِكُكُمْ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَدُحَانٍ وَالْأَرْضُ كَالْأَصْفَارِ يُدْعَى الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ الْجِنَّةَ أَمْ كُنْتُمْ تَرْجَوْنَ أَنْ يُجِيبَهُمْ الْمُتَّقُونَ كَذَلِكَ يُضِلُّكَ اللَّهُ إِنَّكَ كَمِنَ الضَّالِّينَ

صرف اجوف قال يقول قولاً وقيل يقال قولاً فذلك مقول الامر منه قل والنهي عنه
او تقول صرف ماضى معلوم قال قالوا الخ ومجهول قيل قيلاً قيلوا الخ مستقبل معروف يقول يقولون
الخ ومجهول يقال يقالون الخ امر حاضر قل قولوا قولاً اسم فاعل قائل قائلان قائلون قائله
قائلتان قائلات اسم مفعول مقول مقولون مقولة مقولات مقولات الطرف منه مقال والآلة منه مقول
ومقولة ومقوال قال در اصل قول بوده است واد الف گشت قال شد قالون ويايکه متحرک باشد بحركت لازمی

[illegible]

و بعد الف تشبیه الف ضمیر حرف ساکن که لازم بود تحقق او و سکون او نباشد و ما قبل او از کلمه او مفتوح باشد و آن
 و او و یا محمول بر او و یا صحیح ضروری نباشد مصدر بر وزن فعلی و فعالان نباشد و لام کلمه او را تغیر نیفتاده باشد آنرا بالف
 بدل کند چنانچه قال و بئاع و بایع و نایع و عصا و رحی و در رحیل و لو استطعنا بسلامت ماند زیرا که حرکت و او و یا
 عارضی است لازمی نیست و در لیکقولن یا الف نگشت زیرا که ما قبل او از کلمه او مفتوح نیست و در عصوان و
 رحیان اعلال نکردند زیرا که بعد از ایشان الف تشبیه است و در دعوا و ید عیان و اخشیا اعلال نکردند زیرا که بعد
 از ایشان الف ضمیر است اما اخشیت محو است بر اخشیا المشابهة بینهما و هی وجوب الف قبل ما
 لحقهما و در سواد و بیاض بسلامت ماند زیرا چنانچه بعد از ایشان حرف ساکن است که لازم الوقوعست بخلاف
 دعوت و دعت زیرا که تحقق تا

له قوله الف تشبیه الف فاعلا الفکدر فعل باشد آنرا الف ضمیر گویند چون الف تضران که یا اختلافات عوالم مختلف نشود بخلاف الف ضاربان و مصدر برائے اخراج مدعیات اگر
 انتقای الف جمع مؤنث سالم نیز اعتبار کردی هر چه بودی و آنکه مراد از تشبیه اعتبار اعلال و کسب الف جمع خالی از بعدی نیست ۱۲ له یعنی تحت او مبنی بر فزودت نباشد ۱۳ قید
 مصدریت لغو است زیرا که در فعلی و فعالان مطلقا خواه مصدر باشد یا نه نگند ۱۴ بعد ۵ قید بدل کنند زیرا که هر واحد از او و یا بر مقدار است بدو حرکت و چون ضم کنیم باین دو
 حرکت حرکت و او و یا را و حرکت ما قبل الیس در بقدر اجتماع چهار حرکت میشود و اجتماع چهار حرکت در کلام عرب منتهی است و درین نظر است زیرا که در صورت ابدال این
 هر دو و او و یا بالف نیز توالی حرکات است جواب میگویم الف خفیف است بنسبت این هر دو در دس قالی حرکات نیست زیرا که الف ساکن است و در وی نیز نظر
 است زیرا که مستفاد از کلام دس لغیر این میشود که توالی چهار حرکات است زیرا که الف مشابه دو حرکت است و ما قبل و ما بعد او هر دو محرک اند جواب میگویم که حرکت
 آخر را اعتبار نکردند آنرا زیرا که حرکت بنائی است ۱۲ له قوله عصا و رحی در اصل عصو و رحی بوده اند سوال حرکت عصا و رحی عارضی است زیرا چنانچه اعرابی است
 جواب اگر چه نوع حرکت عارضی است لیکن جنس اولازی است زیرا چنانچه ناچار است در هر حرف بحرکت از حرکتی رفع یا نصب یا جر اگر چه خصوص حرکت لازم نیست
 سوال چرا در عصا الف را بصورت خود نوشته اند و در رحی بصورت یا جواب الف یکدر چهارم جا فضا و واقع شود در اسم فعل بصورت یا و نویسد چون جمله
 و یکنه مگر آنکه پیش از الف یا باشد پس در آن وقت بصورت خودش نویسد چون ایما و صدیا مگر الف یحی دریا در حالتیکه علم باشد ۱۲ الفکر الف اگر بدل از او
 باشد بصورت خود و اگر از یاء بصورت یا ننگارند ۱۲ له در بعض قراءات و استطعنا بغنم و او آمده است برائے مشابهت و او اشتراک الفصل ۱۲ له و حرکت عارضی حکم
 سکون دارد ۱۳ له عیان بکون وال یا باشد ید و الف مفتوحه از ادعا یعنی دوی کردن و آرزو نمودن و اعتراف کردن ۱۴ ان من الخیفة یعنی ترسیدن از ناب علم ۱۲ له قوله محول است از تخفی
 نمائند که مصحح محتاج این عنایت زیرا که حرکت او عارضی است بدلیل آنکه در مایاتی برائے اعاده و اذقون بآنکه محمول است بر قول او اگر لازمی بود برائے اعاده و او احتیاج باعتبار ارجل فاعلی
 جواب فرق است میان قولن و اخشیت بآنکه لام قولن مستحق بود برائے وقف که سبب قولن فیکدر مفتوح شده است پس حرکتش عارضی باشد لصدق تعریفها علیها و یا اخشیت مستحق حد
 بود از جهت وقف برائے قولن تاکید بر اعاده کرده محرک ساخته اند پس حرکت ادعای نباشد تا علی الفیض لکنه که الفاضیه کا ذکر ناو بجای اگر چه جمع مذکوب است که لام قولن مستحق سکون
 است و زیاده اخشیت مستحق حذف چنانچه شیخ زحی فرموده است الفعل مع قولن الیا لیس محمول و لا موقوفا ۱۴ ان له برائے مشابهت میان آن هر دو و آن لازم شدن فتح پیش آن چیز که یوست با آنها ۱۳
 له آنکه لاحق شده (پسوسته) یا خشیاء الف ضمیر است و آنکه اخشیت پیوسته قولن فیکدر یا خفیفه است و واجب است که ما قبل الف ضمیر قولن تاکید بر مفر مفتوح باشد و در قولن فیکدر فاعل است
 زیرا که هیچ چیزی با خشیاء و اخشیا لاحق نشده بلکه اخشیت لیکن میگوید المقصود الحقة الف قصوره ۱۲ بعد ۵ له یعنی لازم است وقوع آن بوصف سکون پس وارد نشد اختر آن که تحقق آن لازم است
 سکون آن ۱۳ له زیرا که وضع نمائے ثابت بر زوال است و نیز سکون آن لازم نیست بدلیل دعوت القوم پس مانع اعلال ۱۴ له لیکقولن لفتح لام مکذوبن فیکدر چنانکه گوئی و الله
 لیکقولن نید و احتمال دارد که صیغه مؤنث باشد از باب تعقیل لفتح لحن بر سر کسب ۱۲

له عو کول شدن حورسای چشم آں در غایت سیاهی و سفیدی آں در غایت سفید بودن عین فراخ چشم شدن اجتماع همسایه که یکگردان ۱۲ ع ۴ سوال چرا تعلیل نموده شد درین کلمات که محمول علیله جواب درجا و بسبب قوع الف پیش و او در عور بر آئے اینکه اگر اعلان کرده شود همه حذف شده (بسبب غنا از آل) عارمانده ملتبس شود بحالت ماضی مفاعله از مضاعف و همچنین در عور و عین سوال مجرد اصل و مزید فرع است محل اصل بر فرع و دانست جواب در اینجا رواست زیرا که افعال و افعیل و اوالان و عیوب اصل و دیگر اواب ۱۲ الوداد و غفر لکله اعلان نموده شد حیوان نادلالت کند حرکت لفظ بر معنی که در آن حرکت است موزان محمول بر اوست زیرا که ضنه آلت است ۱۲ ع ۵ ضنه حیوان و نیز در دلیست که چوں در آدمی پیدا شود فوراً میرد ۱۲ ه کثر اللغات و مذهب این هر دو را در غیر مصاد ذکر کرده لیکن در تفسیر ملاک گفته که حیوان مصداق است مگر آنکه مشترک باشد و الله اعلم ۱۲ ه بدانکه نزد مبرد و غفلان و مثل آن تعلیل نکردن بلکه صحیح داشتن شاذ است زیرا که الف و فون مانع نیست زیرا که در دوران داران گویند پس برای مذهب حیوان به تصحیح شاذ باشد و اخفش همچنین تصحیح فعل را نیز شاذ گفته زیرا که علامت تانیث را که الف مقصوره است مانع اعلان ندانسته مگر حق آلت که تصحیح غفلان و فعلی قیاسی است زیرا که زیادتی الف و لون و الف مقصوره خاصه پس کلمه بسبب آن زیادتی خارج میشود از اوزان فعل این قول سیوییه است لیکن این مخالف است بر آنچه در مشافیه است که داود یار چوں متحرک باشد و اقبل آنها مفتوح یا در حکم مفتوح باشد بالف بدل کرده شوند خواه در اسم باشد خواه در فعل و مزیغ نیز این قانون را مخصوص بر فعل ناساخته بدلیل قولش که باع و باب و ناب است ۱۲ ع که یعنی با وجود بودن قانون شرط و او را بالف بدل نکردن شاذ است ۱۲ ه جواب سوال مقدر است تقریرش آنکه یاء و واو ساکنه بالف بدل می شوند پس یای در طای و او در یاجل چرا بدل شده اند تقریر جواب آنکه اعلان که لازم است در طای که بغیر آن متعین نیست و جاتراست در یاجل که یو جل نیز خوانند بلکه این اکثر فصیح است) شاذ است و تعلیل طائے بدو طریق است اول آنکه در اصل طیی چوں سید لوزار هموز اللام یائے نسبت پیوست طیی شد پس یائے مدغم فیه را که عین کلمه است قیاساً حذف کردند و یائے ساکن را که مدغم بود بر آئے تخفیف بر خلاف بالف بدل کردند طای شد دوم آنکه در اصل طے بود مثل یئے یائے نسبت پیوست و یای مدغم فیه که لام کلمه است بخلاف قیاس به همزه بدل شد و یای مدغم بالف بدل شد طای شد و این است که گویند و اللطائف و بدانکه اعلان به دو طریق موافق فرموده مصنف شاذ است سوال بر طریق اول اگر یائے مدغم را حذف و مدغم فیه را قلب کنند حذف خلاف قیاس بود لیکن قلب موافق قیاس باشد زیرا که مدغم فیه متحرک است پس ترجیح عکس این چرا است جواب زیرا که غزو و قلب بسبب کثرت آن در کلام عرب بلکه قیاسی بودن آن در لغت بعضی آسمان نام است ۱۲ الوداد و عبدالله باب الفانوی ۹ ه در نقل چهار چیز ضروری است ناقل و منقول و عنده و منقول الیه چونکه درین جا مخفی بود بن بیان کنیم قولن و قولن در صورت یعنی صیغه ممتاز اند و در ماده و جوهر حرف متخالف پس ناقل و منقول ماده و منقول عنه صورت اولی که بفتحه و او بود و منقول الیه صورت ثانیه که کسبه است و همچنین تحقیق کرده بعضی محققان در شرح قول آنها العلی خروج الاسم الح ۱۲ لغزک بتغیر ضله بد آنکه همزه الثقیل هم حرف علت الف اخف آنها اند و در حرف علت الف اخت خف و یا میانه و او خفیف است پس قول مصنف ضعیف صفت کاشف است ۱۲ لغزک بتغیر اله اگر این دلیل جمیع مقدمات آن تمام شد لازم می آید که در طال که اصلش طوکل بود و نیز حرکت نقل کرده بما قبل و اندر فاما ۱۲ لغزک بتغیر لیسیر

اگر بر اصل خود بماندے و او الف گشتے و بیفتادے دلیل نبودے بر حذف و او و کذلک یَعْنُ کہ در اصل یَعْنُ بودہ
است نقل کردہ از یَعْنُ بر یَعْنُ آوردند حرکت یا نقل کردہ بمقابل و اند بعد از سلب حرکت ماقبل دوساکن بهم آمدند

بسبب نقل ۱۲

اول را حذف کردند یَعْنُ شد و انقول و او و یا الف گشتند و بیفتادند و ماقبل حرف علت در قُلْنِ مضموم کردند و در

تادالالت کند بر حضرت داد ۱۲

بالتقاء ساکنین ۱۲

بیمین تا لغنا ۱۲

کہ مدہ بود ۱۲

یَعْنُ مکسوف قانون ۱۲ ہر او و یا تے کہ در ماضی ثلاثی مجرد الف گردد و بیفتد حرکت ماقبل او را موافق او گردانند اما در
یَحْفَنْ حرکت و او بمقابل دادند و او را بالف بدل نکردند بر خلاف قیاس سوال و او و یا را چہ ایفگند جواب از برای

در اصل خوف بود ۱۲

آنکہ ہر جایکہ دوساکن بهم آیند بر غیر حد خود و اول ایشان مدہ بود نخستین را ایفگند چنانچہ قُلْنِ و یَقْلَنْ و لَمْ یَقْلُ و
قُلْ و یَعْنُ و یَعْنُ و لَمْ یَبِعْ و دَعَتْ و دَرَمَتْ و بعضی گفتہ اند اگر دو حرف علت ساکن بهم آیند علی نحو ما

یعنی اخفش و اتباع آل ۱۲

ذکرنا اول اصلی دوم زائدہ اصلی را حذف باید کرد زیرا چہ زائدہ علامت ست و

لہ درین نظر است زیرا کہ ممکن است کہ فای کلمہ را برائے دلالت ضمہ دهند سوال بعد نقل نیز دلیلی نماند زیرا کہ و او در قُلْنِ و یَعْنُ یار در یَعْنُ بعد نقل نیز مستحق
ماند پس بقانون قال الف گشتہ بالتقاء ساکنین بیفتد جواب ضمہ در قُلْنِ منقول الیہ و کسره در یَعْنُ منقول الیہ بسبب عارضی بودن ثقیل نبودند پس ابدال کہ
برای نقل باشد سوال ضمہ و کسره عارضی را کہ ثقیل نیست چہ ابدال نقل میکند جواب زیرا کہ نقل سہل است لازمی بودن حرکت و او و یا در ال شرط نیست بخلاف
ابدال ۱۲ بعد لہ این مذہب اہل تحقیق است و تقدیم مصنف^۱ اول را بریں بسبب شہرت و اختیار اکثر خاۃ آنرا است و لفظا و شاید معنی بل باشد برائے روگردانی
از اول بسوئے ثانی ۱۲ بعد لہ نیز بعضی برائے اخراج یَحْفَنْ است و دیگران بر اخراج یَقْلَنْ است و دیگران بر اخراج یَقْلَنْ است و دیگران بر اخراج یَقْلَنْ است و دیگران بر اخراج یَقْلَنْ است
۱۲ کہ این جواب است از سوال مفتر تقریرش آنکہ بایستی کہ و او در یَحْفَنْ کہ در اصل خوف بود الف کردہ انداختند و حرکت ماقبل او را موافق کردندی تا مخالفت
در قانون مذکور نیامد بل آنکہ صاحب لغز کہ فرمودہ است کہ غرض مصنف^۲ اگر مخالفت قیاس مذکور است فسادش بر ظاهر است زیرا کہ مخالفت قیاس عبارت از آنست کہ
غراط قیاس موجود باشد و حکم جاری نشود و در یَحْفَنْ شرط مذکور موجود نیست زیرا چہ او الف گشتہ است چنانچہ خود مصنف^۳ اعتراف نمودہ است و اگر مقصود او مخالفت قانون قال است
پس مسلم است لیکن ذکر این کلام ملائم این مقام نیست مگر برائے ادنی مناسبت و تحقیق این مقام آنست کہ بر مذہب اہل تحقیق و او خوف بدل بالف کردہ انداختہ
اند و ماقبل او برائے دلالت بر بنیت مکسور ساختہ اند و این مخالفت قیاس نیست زیرا چہ قیاس پیش اہل تحقیق نہ آنست کہ مصنف^۴ ذکر کردہ است بلکہ چنین است کہ ہر
داوی وہای کہ در عین کلمہ ماضی معلوم ثلاثی مجرد دانند و الف گردد و بیفتد حرکت فاکلمہ موافق حرکت عین کلمہ گنند اگر مخالفت باشد و اگر حرکت فاکلمہ موافق عین باشد
در داوی مضموم باید ساخت و در یاقی مکسور و بتقریر دیگر نیز توان میگفت کہ تحریک فای ماضی مذکور بحکمت ضمہ و کسره یا مبنی بر رعایت تنالیت حرکت عین کلمہ
است اگر چہ ازین دو حرکت در اینجا ضمہ و کسره باشد یا بر ملاحظہ مناسبت عین کلمہ اگر مفتوح باشد ۱۲ ۱۵ بنای این سوال مذہب اول است ۱۲ لہ التقاء ساکنین
علی حد ۱۴ آنست کہ ہر دو در یک کلمہ باشد و اول آہنمدہ و ثانی مدغم باشد چون مادۃ کہ الف مدہ است و وال اولی مدغم است و در دوم و علی غیر حد ۱۴
خلاف آل است و لفظ این متفسر باشد اگر چہ علی مدہ نیز ثقیل است لیکن نقل او را از حد گنشتہ زیرا کہ حروف مدہ مخفف بعض نقل اند و نقل این تسردم
از حد گنشتہ ہمین است و جہت علی مدہ و علی غیر مدہ و وضع عربی بر سخت است پس این نوع التقاء ساکنین را جای کردہ و جای نا جائز میخوانند پس یکی را حرکت
و ادہ یا حذف کردہ دفع نقل میکنند ۱۲ حتمی غزلہ کہ مثل آنکہ ذکر کردیم یعنی اول آہنمدہ باشد ۱۲ -
عہ بقانون قال و سکون لام عارضی مانع اعلال نیست ۱۲ -
عہ بسبب بودن بحث در اجوف شرط عین کلمہ بودن و او و یا ترک کرد ۱۲ -

الْعَلَامَةُ لَا تُحَذَفُ وَبَعْضُهُ كَقِفَةٍ أَوَّلُهَا رَاحُفٌ بِأَيِّهِ كَرَدَ الْإِنِّ الزَّائِدَ أَحَقُّ بِالْحَذْفِ فَعَلَى هَذَا الْمَحْذُوفُ مِنْ نَحْوِ
وعلامت حذف نکرده شود ۱۲ یعنی خلیل و سیبویه ۱۲

مَقُولٌ وَأَوْ مَفْعُولٌ وَعَلَى الْأَوَّلِ عَيْنُ الْكَلِمَةِ بِأَنَّ كَرَحْرَ حَرْكٍ عَارِضِيٍّ دَرَجَمٍ سَكُونٍ سِتِّ وَحَرَكَةٍ عَارِضِيٍّ أَلِ
و او مفعول است ۱۲ و بر منسوب اول عین کلمه ۱۲

بُودَ كَرَحْرَ حَرْفٍ مُتَحَرِّكٍ مُسْتَقِيٍّ سَكُونٍ بُوْدَةٍ اسْتِ وَبِنَاءِ زُرُورَتٍ مُتَحَرِّكٍ كَرَدَةٍ بَاشَدَ وَهَذَا تَقُولُ وَقُلِ الْحَقُّ وَبِغِ الثَّوْبِ
حق امر ثانی در واقع ۱۲

وَدَعْنَا بِخِلَافٍ لَمْ يَقُولَا وَذَلِكَ لِأَنَّ الْحِزْمَ وَاقِعٌ عَلَى النُّونِ دُونَ الدَّامِ وَكَذَلِكَ قَوْلَا لِأَنَّ الْبِنَاءَ يَتَّبِعُ أَعْرَابَ
جاسه ۱۲ بغير اعاده الف محذوف ۱۲

الْمُسْتَقْبِلِ أَمَا قَوْلُنْ مُحْوَلٌ بِقَوْلَا لِمَا تَقَدَّمَ وَدَرَدَ عَوَالِدُ اللَّهِ وَقُلِ الْحَقُّ حَذَفَ نَكْرَدَةً أَمْرًا كَلِمَةً رَاحُفَةً دَاوَدَ زِيرَاكَ
برائے آنکه گذشت ۱۲

أَوَّلُ الْإِشَارِ مَدَّةٌ نَبُوْدُ سَبَّاقِي حَكْمِهِ انْشَاءُ اللَّهِ تَعَالَى قِيلَ رَاصِلٌ قَوْلٌ بُوْدَ حَرَكَةٍ وَأَوَّلُ بَقَافٍ دَاوَدَ لَيْسَ وَ أَوْ
بعد سلب حرکت تاق ۱۲

سَاكِنٌ مَاقِبِلٍ أَوْ كَسُورِ آءٍ وَأَوَّلُ بَايَدِلٍ كَرَدَ قَفِيٍّ شَدَّ قَاوَنَهُ سِتِّ هَرِ وَأَوْ سِتِّ كَرَدَ مَضْمُونٍ يَامُكْسُورٍ فَعَلْ
قانون اعلال قیل که منقلب از همزه نباشد ۱۲

مَنْصُوفٌ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ مُتَوَسِّطٌ لَوْ دَاوَدَ رَحْمَ تَوْسُطٍ وَ رَاصِلٌ بِسَلَامَتِ نَمَانَدَةٍ بَاشَدَ وَمَاقِبِلٍ أَوْ مُفْطُوحٌ
یعنی در مقابل عین کلمه باشد ۱۲

۱- زیرا که زائد اولی است بحذف پس بر این مذهب محذوفات از مثل مقول ۱۲ م ۲ از اینجا تا قول آل ما تقدم جمله مقصده است و مقصود ازین دفع و هم است تقریر
آنکه حذف و او یاء و الف و قیل و بعل و دعوت برائے التقای ساکنین است و در قیل و بعل و الثوب و دعوت که ساکن ثانی متحرک شده است پس حذف علت محذوف
اعاده چاره مسکته چنانچه در قولا و بیعا کرده اند جواب داد که این حرکت عارضی است و عارضی در حکم سکون باشد ۱۲ ع ۳ ملاد ضرورت نه آلت که بوجوب تحریک رسانده باشد
والا مثل قد افعل برمی آید زیرا بی هیچ ضرورت لمجه بوجوب تحریک دال نیست و حرکتش را عارضی گفته اند ۱۲ ع ۴ یعنی در قول آل جلشانه و قیل الحق من ربکم فمن شاء فليؤمن الا ۱۲
ع ۵ که قوله بخلاف لم يقلوا زیرا که دایره مفرد (الم لعل) محذوف بود در نتیجه (لم يقلوا) باز باید زیرا چه جزم بر نون (که اعرابی است عوض از ضم مفرد) واقع است نه بر لام زیرا که
متنی اعراب نیست چرا که جازم از مفرد حرکت اخیر و از تنبیه نون را که عوض حرکت مفردی باشد می اندازد پس لام شنی چونکه مستحق سکون نیست حرکت آن در لم يقلوا عارضی نباشد
۱۲ ع ۶ در این برائے آلت که جزم واقع است بر نون نه بر لام و همچنین است بر قولا زیرا که بناء تابع باشد اعراب مستقبل را که یعنی اگر چه امر مجزوم نیست زیرا که معنی الاصل است لیکن بناء
آن تابع اعراب مستقبل مجزوم است از حذف حرکت یا لام یا نون در کافیه است که حکم آخر امر مجزوم است سوال بناء و اعراب یقین یکدگر اند پس پیروی یکدگر چگونه می تواند کرد جواب بناء اینجا
مقابل اعراب نیست بکه مصدر است از بی معنی برائے مفعول معنی بنا کرده شدن ۱۲ عبد الله غفر له چه قوله اما قولن الرجوب سوال است تقریرش آنکه حرکت لام عارضی است زیرا چنه
مستحق سکون است پس و او محذوفه را چرا اعاده بنا کند مصنف را حاجت باین عذر نیست چنانچه در حاشیه ما بر قول آل بخلاف لم يقلوا شناخته ۱۲ ع ۷ که قوله لما تقدم الحرف العری برای
آنکه گذشت از وجه حمل که آل و جواب فتح است پیش آنکه پیوست بآنها و بعضی از محققان واقع شده یعنی حمل کرده شدن بر قولا یا نیز آل حمل که گذشت ذکر آن و آل حمل آتشین
است برخشا و در مشابیه میان هر دو حمل اتحاد جهت حمل است ماقبل موصول بعد کاف شدید لفظ حمل مقدار است یعنی مانند حمل آن چیز که گذشت ذکر آن و آل اخشین
است پس بر و جاول باعتبار است از وجه حمل و بر ثانی از نفس حمل و بر ثالث از محمول ۱۲ ابو داود و عبد الله یارب خالوی غفر له و در کلام آل جل شانہ فاذا ركبوا في الفلك دعوا الله
مخلصین لا الین ۱۲ بخشی غفر له و عقرب بایاد در بحث بمضاف حکم آل انشاء الله ۱۲ ع ۸ یعنی در فیکه شنبه و جمع و تذکره دانیست و اجازت باشد دایں تفسیر
در این مقام صحیح است زیرا چنه مقصود اینجا اخراج فعل تعجب است و او ازین تفسیر خارج شد با فیکه از چهارده صیغه ماضی و چهارده صیغه مضارع و شش صیغه امر و
شش صیغه نهی آمده باشد پس برین پس و لغم و عسلی از افعال متصرفه باشد و همان تصریح کرده اند ۱۲ ع ۹ یعنی در آخر کلمه باشد لیکن چیزی که کالج باشد
با و پیوسته باشد چول ضما که با آخر ماضی و مضارع در آیند مثل علامات شنبه و جمع که آخر اسم را لاحق شوند ۱۲ ع ۱۰

نباشد حرکت آل بما قبل دهند چنانچه قیل و یبع و تغزین و ترمون و مقول و مقیل و در
 غز و یا دشمن جنگ کردن ۱۲
 ادو و اعین اعلال نکردند زیرا که فعل است و نه متعلق فعل و در یزعی و یعی و عو حرکت یا و او
 کفده است ۱۲
 بما قبل ندادند زیرا که در طرفست و در جهور و یحیی و یستحیی و یحیی حرکت و او یا بما قبل ندادند زیرا که
 در اصل بسلامت مانده است و در قوی حرکت و او را بما قبل ندادند زیرا که
 ما قبل او مفتوح است الا آنکه در ماضی مجهول اگر حرف علت مکسور و ما قبل او مضموم بود نقل حرکت لازم
 نیست بلکه حذف حرکت و انشام نیز و است تقول فی قیل قیل قول فی بیع بیع و یوع و در غیر او لازم
 است یقال در اصل یقول بود حرکت و او نقل کرده بما قبل دادند و او الف کردند یقال شد قانونه ۱۲
 تا آن اعلال یقال ۱۲
 هر او و یا ی مفتوح که در غیر فعل تعجب بجای عین کلمه افتد و بین الساکنین لزوماً
 در میان دو ساکن ۱۲

له بعد سلب حرکت آل اگر متحرک باشد ۱۲ و در اصل قول و یبع بود ندیس نزد مصنف و شیخ رضی کسر و او و یا را نقل کرده بما قبل دادند بعد سلب حرکت ما قبل چرا که
 کسر خفیف است از ضم پس خفت ازین نقل حاصل است که حرکت مقصود است احتیاج وقتی است که حرکت منقول اخف از حرکت منقول الیه باشد و نه
 نقل نکنند و نزو این صاحب حرکت و او یا انداخته شود مطلقاً برابر است که حرکت منقول خفیف باشد از منقول الیه یا نه زیرا که نقل حرکت لبوی ساکن باشد نه لبوی
 متحرک پس در یبع ضم فاکسره بدل کرده شود در ای مناسبست و او در قول نیز ضم فاکسره بدل کرده شود برکت عمل کردن او بر یبع زیرا که هر دو ماضی مجهول اند پس و او
 قول ک قانون میزان یا بدل کرده شد قیل و یبع شد قول اول اقرب بصواب است زیرا که در اصل حمل چیزی نیست و حتی الامکان اگر در نفس کلمه اعلال کرده شدنی اولی است
 از حمل ۱۲ ع لغزین در اصل لغزین بر وزن نصرین بود حرکت و او بما قبل دادند کسر و او نقل بود انداخته بعد التقای ساکنین شد میان و او و یا و او را حذف
 کردند سوال چو در ساکن علی غیر حده هم آیند یعنی اول المثال مده بود یکی را حرکت میدهند و در لغزین با آنکه مده نیست حذف کرده اند جواب احتمال دارد که حذف
 و او بعد از قلب یا کرده باشد سوال چو در حذف علت ساکن یک جای هم آیند اول اصلی دوم نمانده بعضاً اول را حذف کنند بعضی ثانی را و درین جا با اتفاق اصلی را حذف
 کرده اند جواب اگر چه اصلی در کلام مصطلق واقع شده است لیکن تخصیص باید کرد و او را با کسره بمقابل عین کلمه باشد تقریباً ذکر او در مباحث اجوف هر چیز از قرینه بر عمل
 اعتماد نیست ۱۲ که قوله مقیل صیغه ظرف است از قیوله یبع میزد و حقن و غیره و شراب خوردن یا اسم مفعول است از قول چنانچه گویند زید مقیل فیه نه شجاع و یا اسم فاعل
 است یعنی هم از اقاله یبع میسختن یبع و از نگاه در گذشتن و صاحب لغزک گفته در کتابی دیده ام که مصدر می است چو در مرجع کسر عین ۱۲ عبیده عین جمع عین است
 یعنی چشم و چشمه و زالود آفتاب و در جرئی و یک پله را زد و نفس بر چیز و دید بان و جاسوس و شخص دیگر آن که در شراب یا باده لغزک که ماضی مجهول یا امر از جهوره سخن بلند
 گفتن ۱۲ که یعنی بجای و او الف آورد و او را ساخت در عبارت علامه شافعی است ۱۲ که قوله فعل تعجب و آن دو صیغه اند برای انشای تعجب یکی افعّل که در ما
 افعّل است دوم افعّل که در افعّل به است و مقصود از ذکر این قید اخراج صیغه اول است و الا صیغه ثانیه بقیه مفتوح بر آمده است و تقلیل در و از آن بکنند که با افعّل اسمی
 در عدم تصرف شریک است و از راه معنی با فعل تفضیل مشابیهت دارد ۱۲ ان سوال بر سر آنست که در قیدی دیگر نیز ذکر کردی چنانچه صاحب جامع المسائل آورده
 که آل کلمه رباعی و لحن رباعی نباشد تا میسوس (که رباعی است) و الکوهده (که ملحنی به انشراح است) انتقاض نیاید جواب شرط تقابل عین کلمه ازین قید معنی است
 زیرا که و او کو به نمانده است برای الحاق و او و سوس مقال لام کلمه است پس ازین جهت معنی این قید را ترک کرد ۱۲ بحثی نماند نصب لزوماً بر است
 که مفعول مطلق است برای فعل محذوف و آل فعل صفت موصوف محذوف است پس تقدیر حکام چنین باشد و بین الساکنین سکوناً یلزم لزوماً ۱۲
 عید - الله که سکون آنها از روی لزوم باشد ملحوظ یا مقدر ۱۲

فَلَيْدَلِكْ تَقُولُ اَعَارَ عَلَى قَوْلٍ مَنْ يَقُولُ عَوَّ قَائِلٍ در اصل قَاوِلٌ بود و او را
 بهمه بدل کردند قَائِلٌ شد قَاوِلٌ نه بهر دای و یا نیکه بعد از الف اسم فاعل بیفتد و در اصل بسلامت
 نمانده باشد آنرا بهمه بدل کنند چنانچه قَائِلٌ و بَاءٌ و در مَقَاوِلٌ و مَبَايِعٌ بسلامت ماند زیرا چیه در اصل
 بسلامت مانده است و کَذَا لِكْ تَقُولُ عَائِلٌ و عَاوِلٌ بِنَاءٌ عَلَى اخْتِلَافِ الْقَوْلَيْنِ قَاوِلٌ نه بهر دای
 و یائے که بعد از الف مفاعل افتد و قبله نیز حرف علت باشد بعد حرف ساکن نباشد آنرا بهمه
 بدل کنند چنانچه اَوَّ اِئِلٌ و بَوَّ اِئِلٌ و در مَعَالِشٌ و مَعَاوِنٌ بسلامت ماند زیرا چیه پیش از الف حرف علت
 نیست بدانکه تقدم حرف علت شرط در اعلال حرف اصلی است اما در زائده شرط نه فَلَيْدَلِكْ تَقُولُ اَسَاوِدٌ
 برالف شبه مفاعل ۱۲

له قوله بعد از الف الخ در این مقام چیز باید دانست یک آنکه حرفیکه مقدم باشد در تلفظ حرف دیگر آن حرف مقدم را ماقبل و حرف متاخر را مابعد خوانند اعم
 از آنکه میان اینها حرفی متخلل باشد یا نه پس در مثل ضرب ضاد و را ماقبل با و و را و باء مابعد ضاد است لیکن مراد از کلام مصنف حرفیت که متاخر باشد
 از الف اسم فاعل بے متخلل میان اینها و اگر مراد متاخر مطلق باشد این قانون منقض میشود پیش از اسمی و ادعی الله کما لا یخفی دوم آنکه در اکثر کتب این فن تخصیص
 این قانون بالغ کرده اند حتی که در شرح شافیه گفته است بشرط آن که یون الساکن الذی قبل حرف العلة الفال فطر خفته لیکن در بحث تصغیر از شرح شافیه و لباب مسطور
 است که مثل قائل را در وقت تصغیر و باصل نمکنند زیرا که بری که در و اعلال بقلب باشد اعلال اول لازم باشد و تصغیر باصل خود در و نشود اعلال لازم آنرا گویند که باعث اعلال در مسطور بگوید باشد
 چنانکه در اصلش بود و چون تصغیر کنند و در و نشود و قائل نیز از این قاعلیت قبل مرده اند زیرا که علت غلب او بودن او است اسم فاعل از تعلیلین که اعلال شده است و این علت و تصغیر
 و بیکر موجود است پس تخصیص قانون بوقوع حرف علت بعد از الف زائد اسم فاعل غیر جمید باشد اللهم مگر آنکه گفته شود که ابدال حرف علت بعد یا در تصغیر در صورت مذکوره
 برای عملی تصغیر است برالف جمع تکبیر یا ملاحظه مناسبت بیکر سوم آنکه اگر ترک لفظ اسم کردی بهتر بودی که شامل شدی مصدری را که بر وزن فاعل باشد
 چون قمت فاعل جواب چنانچه مصدر معنی اسم فاعل و اسم مفعول می باشد و مثل این مثال که اسم فاعل یعنی مصدر بود پس برسته ادرج این امثال احتیاج بترک لفظ اسم
 نیست و این توجیه اکثر تجرید فاعل برسته نیست باشد چون سالف و او داخل اسم فاعل نیست لعدم صدق التعریف علیه و او در این اعلال مشارک اسم فاعل داشته اند اللهم مگر آنکه
 اسم فاعل را اعم گردانیم از حقیقی و محکی و فاعل نسبی را در اسم فاعل داخل سازیم فی شرح الشافیه لعل عین الفاعل الکائن للفتة کسالف کونه کام الفاعل من سالف لیسف ۱۲ انفرک
 له یعنی در ماضی معلوم آل باب ۱۲ پس و شید که نامند که اخرج این دو لفظ بقید عدم سلامتی مشاوست بآنکه در نیاو دل یعنی بعد از الف اسم فاعل افتد داخل است و این محل لفظی
 است زیرا چیه الف اسم فاعل نیست بلکه علامت اسم فاعل در اینجا میم مضموم و کسر ماقبل آخر است آری در قائل و باء الف علامت هم فاعل است مگر آنکه
 گفته شود که اضافت الف فاعل برسته ادنی ملائمت باشد اعم از آنکه علامت او باشد یا نه ۱۲ آنکه مقاولت گفت و شنید کردن باهم ۱۲ هم مراد از بعد الف مفاعل حرفی است که
 متاخر از الف مفاعل باشد بے متخلل فاصلا فلا تغفل ۱۲ هم جمع مضمونه یعنی باری داد و ۱۲ که یعنی دای و یا ی که بعد الف مفاعل افتد اگر اصلی باشد او بهمه وقتی بدل کنند که ماقبل
 الف مفاعل نیز حرف علت باشد چون اشد مذکوره و اگر ماقبل الف حرف علت نباشد بدل بهمه نمکنند چون اساد و دو مقاول و اگر دای و یا نیکه بعد الف مفاعل است زائده بود
 او را بهمه بدل کنند و مطلقا خواه ماقبل الف حرف علت باشد خواه نه چون طوائف و محاکف که جمع طویله و صحیفه است و این برسته فرق کردن است میان اصلی و زائده و بودن
 زائده ادنی تغییر ۱۲ هم در حرف علت زائده که در حکم اصلی باشد ۱۲ یعنی پس برای بودن اعلال در حرف اصلی مشروط بتقدم حرف علت است نه حرف زائده گوئی
 در جمع اسود که نام ماریاه است اساد و بدون بدل کردن او بهمه بسبب فقدان شرط ۱۲

فِي أَسْوَدَ وَصَحَائِفُ وَعَجَائِزُ فِي صَحِيفَةٍ وَعَجُوزَةٌ دُرَّ طَوَائِيسُ لِبَسَامَتٍ مَانِدٍ زِيْرَ نَاحِيَةِ بَعْدِ حَرْفِ سَاكِنٍ اسْتِ
 الْيَائِيُّ مِنْهُ بَاعَ يَبِيعُ بَيْعًا نَوْبَالَةً وَبِيعَ بَيْعًا فَبِئْسَ مَبْعَعٌ الْأَمْرُ مِنْهُ بَعْدَ وَهْنِي عَنْهُ لَا تَبِيعُ مَبِيعَةً وَاصِلَ مَبِيعَةٍ بُلُوْدُ
 حَرْكَتِ يَانْفُلٍ كَرْدِهَ بِمَاقِبِلٍ دَاوَنْدِ كَمَا تَقَبَّلَ مَبْعُودُهُ مَاقِبِلَ يَارِ اسْكِرِهَ دَاوَنْدِ بِرَأَيْ مَحَافِظَتِ يَاقَا لَوْنِ هَرِ يَاسِيَكِهَ
 سَاكِنٍ بَاشَدِ وَبِجَايِ عَيْنِ كَلِمَةِ فِتْنَةٍ مَاقِبِلِ وَمَضْمُونِ بَاشَدِ ضَمَمِ آيِ رَا بَكْسِرِهَ بَدَلِ كَنْدِ اَزِ بِرَأَيْ مَحَافِظَتِ يَارِ چِنَا نَاحِيَه
 بَيْضُ وَتَقْسِمَةُ ضَيْضِي اِمَادِرِ مَانِدِ طَوْبِي اَضْمِرِ رَا بَكْسِرِهَ بَدَلِ نَهْ كَرْدَنْدِ لِّلْفَرْقِ بَيْنِهِ وَيَنْ تَعْلَى صِفَتِ لَيْسَ دُوسَاكِنِ بَهْمِ
 آمَدَنْدِ يَارِ اَحْذَفِ كَرْدَنْدِ لَيْسَ وَاُوسَاكِنِ مَاقِبِلِ اُو كَسُورِ آيِ وَاوِ رَا يَا كَرْدَنْدِ مَبِيعَةً شَدِ قِيلِ دُومِ رَا اَحْذَفِ كَرْدَنْدِ لَوْنِ الزَّائِكَةِ
 اَحَقُّ بِالْحَدِّ اَمِثْلِ مَضْيُوفَةٍ وَفَحِيْوَةٌ شَاذَتْ مِنْ مَهْمُوزِ الْفَاءِ اَبِ يَاوَبُ اَوْ بَا فَوَابِجُ الْأَمْرِ مِنْهُ اَبُ
 وَهْنِي عَنْهُ لَا تَابُ .

مَنْ هَمُوزِ الدَّالِمْ جَاءَ يَجِيْ جِيًّا وَهَجِيًّا فَوَجَاءَ وَجِيْ يَجَاءُ جِيًّا وَهَجِيًّا فَذَلِكَ هَجِيٌّ الْأَمْرُ مِنْهُ هَجِيٌّ
 وَهْنِي عَنْهُ لَا تَجِيْ جَاءَ دِرَاصِلِ جَائِيٍّ بُلُوْدِ دَرِيْنِ دُوقَوْلِ اسْتِ اَوَّلِ آيِ كِهَ يَارَا

له یعنی بیگونی در جمع صهیفة و عجزه و معالفت و عجائز بادل و او بهمه زبر که او دیار زامده اند ۱۲ طو او لیس جمع طاووس و روزن فاعول مشتق از طوس بضم طاء
 بمعنی خور و شدن از باب نصر و نیز طاووس جاور لیت که بهندی آنرا مورد گویند ۱۲ ع فارق میان اجوف و اوای و یا نیست ۱۲ که جمع ایض و هم جمع بیضا است
 شه قوله امار و مانند آن جواب نوال مقدر است تقریرش آنکه این قانون منقوض است مثل طوبی که در اصل طبیی بود ضم او بکسر بدل نشد ۱۲ ع له صیغه مصدر است
 قال تقدیم و حسن باب ۱۲ که بلکه یارا با او بدل کردند ۱۲ ع یعنی فرق در میان آنکه فعلی اتمی است و در فعلی صفتی سوال عکس این چرا نه کردند جواب زیرا که
 قلب یا با او در اسم اولی است زیرا که اسم خفیف است از صفت ۱۲ ع ۹ قوله صفة حال است از فعلی صفت نیست زیرا که اگر صفت بودی الصفة
 معروف بالف و لام بودی زیرا که بخوابان اینچنین اشد را جاری مجری اعلام استعمال میکنند تا آنکه کل و رب و غیره که مخصوص بکرات است داخل گردد
 بگویند فعلان الذی مونه فعلان نه آنرا پس اعتبار کردند فعلان را معروف و هم چنین نصب میدهند بآنها حال را چون لا یصرف افعلی صفة پس دفع نشد
 باین آنکه و هم کرده شود که ذوالحال در اینجا مخصصه است و در اینجا اعتراضی است باقی تقریرش آنکه ذوالحال واجب است که اعل باشد
 یا مفعول به و فعل هم چنین نیست جواب فعلی یا فاعل است یا مفعول از و معنی برای مفارقت آن در معنی و فاعلیت یا مفعولیت از روی
 معنی برای ذوالحال شدن کافی است فاعل لغزک با خضار و تفسیر ۱۲ ع .

له قوله پس یعنی پس از آنکه حرکت یار و در مبیوع نقل کرده بماقبل داونده و او یار هر دوساکن بهم آمدند ۱۲ ع .

له زیرا که زامده احق است بحدف از اصل ۱۲ .

له اے زود ناقد انداختن در رفتار ۱۲ ع ۱۳ جواب است از سوال مقدر تقریرش آنکه بایستی که در مضیوفه و مخیوطة حرکت یار و نقل کرده بماقبل داونده
 بعد ضم ماقبل را بکسر بدل کردند برای سلامتی یار چنانچه در بیع و تقریر جواب ظاهر است ۱۲ اعلام احمد .
 له در اعلال و غیره جابجایی است فحیم در لغزک باید دید ۱۲ .

بهمزه بدل کند کما تَقْتَر مبعده دوهمزه متحرک بهم آمدند یکی از ایشان مکسور بود دوم را بیابدل کردند کما

چنانکه گذشت در تالون

تَقْتَر ملس اعلال قاض کردند جائ شد و این قول سیبویه است دوم آنکه عین کلمه را قلب کرده بجای لام کلمه

چنانکه گذشت در ص ۱۲

بردند گزافه اجتماع الهمزین و این قول خلیل است بعده اعلال قاض کردند جائ شد و علی هَذَا اَنَحُو

درین اختلاف مثل خطایا ۱۲

خطایا کَانَ فی الاصل خطائی علی وزن فعایل کما هو القیاس فی جمع فعیلة قُلِبَتْ الیاء همزة کما تقدم

فصار خطاء فُعِلَتْ الهمزة الثانیة یاء فصار خطاء فُعِلَتْ الهمزة المکسورة یاء مَفْتُوحَةً فصار

خطائی فُعِلَتْ الیاء الثانیة اَلْفًا لِحَرَكِهَا وَانْفِتَاحِ مَا قَبْلَهَا فَصَارَ خطایا کما هو القیاس

فی نحو مطایا و این قول سیبویه است اما بر

اقله همزه بدل الخ سوال ابن قاسم و علامه تفتازانی در شرح زنجانی و صاحب مراح الارواح در بحث اجوف و صاحب مفصل در بحث ابدال گفته اند که حق

آنست که در جایی یاء را بالف بدل باید کرد زیرا که یا متحرک و هاء قبلش مفتوح است و اعتبار الف نیست زیرا که الف مالم قوی نیست و نیز اعلال اسم فاعل تابع اعلال

فعل ولست و هرگاه که در فعل یاء بالف بدل شده الباقی آنست که یاء در اسم فاعل نیز بدل شود تا که هر دو تابع و متبوع موافق شوند در اعلال و از جهت که اعلال اسم تابع اعلال

فعل است یاء و واو در مقاول و مبالغ بسلامت مانده اند چرا که در فعل ایشان تغلیل نه شده چنانکه گذشت بعد از اال الف را البیب التقای ساکنین حذف نکردند بلکه همزه بدل

کردند بنا بر این سببی که قرب الف همزه است و در خرج زیرا که اگر الف را حذف کنند البیاس نمی آید چنانکه شیخ ابن حاجب در شافیه در بحث ابدال گفته که الف بدل کرده شود

از واو و یاء همزه پس از واو و یاء لازم است چو قال و باع آنچه در شافیه و شرح آن جاری بردی مذکور است که قلب الف همزه ضعیف است اعم از آنکه برای تأیید باشد مثل

جلی و یا نباشد مثل عصا این از احکام وقف است و در شرح جاری نیست و علامه تفتازانی فرموده است آنچه در تحضری در مفصل در بحث اعلال آورده همزه در بانه قلب است

در این مقام از تحضری قصر مسافت گرفته است از جهت آنکه قبل یا از الف و مفصل در بحث ابدال دانسته شده است و بعد از اال این قاسم و علامه تفتازانی گفته اند که در بانه همزه بدل

کردن کمتر است و در شرح شافیه گفته که قول نویسان درین باب که قلب واو و یاء همزه است محمول نیست در حقیقه پس مصحح بقانون قلیل الوجود چراغ جواب اول آنکه در کتاب این

فن مسطور است که هر یائی پیش از همزه واقع شود در علت موجب ابدال آن همزه نیز موجود باشد آں یاء را بر وفق مذاهب سیبویه همزه بدل باید کرد پس بموجب قانون اجتماع همزین چنانکه در

بحث هموز گذشت همزه دوم را بیابدل کردند و شیخ ابن حاجب در شافیه فرموده است که قلب کرده شوند و او یاء در مانند قائل و بانه از آنکه اعلال رده شده است فعل و نیز شیخ ابن حاجب

در شافیه در بحث ابدال آورده است که همزه بدل کرده شود از حروف لین که واو و یاء و الف است معین جمله و با پس ابدال همزه از حروف لین و اعلال لازم است در مانند کساده و فغان

و بانه دوم آنکه ضعیف قایل حرکت نیست بجمادات همزه که شدید است سوم آنکه قلب یاء و واو همزه را بتداولی است زیرا که در وی قلت اعلال است پس باید که بتداو و همزه بدل کرده

شود آنچه ابن قاسم و علامه تفتازانی در ماضی گفته اند که اعلال اسم تابع اعلال فعل است تطویل بلا طائل است اول از آنکه اعلال محمول لازم نیست که مثل اعلال محمول علیه باشد چنانچه در عده

کتمول است مثل اعلال یاء نیست که محمول علیه است همچنین قیام که محمول است بر قام و غیر ذلک ۱۲ که اگرچه خلیل استاد سیبویه است لیکن سبب قوت قول سیبویه را مقدم داشت ۱۲

تله در اصل خطایه و تقدیم یا بر همزه بر وزن فعیل بود چنانچه آن قیاس است در جمع فعیلة ۱۳ که بدل کرده شد یاء همزه چنانکه گذشت در انته خطاء و بدل کرده شد همزه ثانیه

یا پس شد خطای پس بدل کرده شد همزه مکسور یاء مفتوحه پس خطایی شد پس بدل کرده شد یاء ثانیه بالف بسبب متحرک بودن آن یاء مفتوحه بود و قابل آن پس خطایا شد چنانکه همان

قیاس است و در مطایا ۱۴ که قول و علی هذا احتمال دارد که متعلق بفعل بخدوف باشد یعنی و پس علی هذا و بعد از آنکه یک باشد یا بعد متصل است یعنی بنا بر این اختلاف که جاء است خلاف است

خطایا ۱۴ که کما هو القیاس الخ اشاره است لمسی مقدمه ثالثه یعنی هر جا که بعد از الف جمع همزه واقع شود از حد آنکه مطایا جمع مطیه است که در اصل مطیوة بود و بر وزن فعیلة از مطوی معنی نیک

زین ستور و در مطایا و اصل مطای بود و واقع شد در طر و قابل آنکه مکسور بود آن و او را بیابدل کردند در مطای شد پس بدل کرده شد یاء و الیاء الیهمزه چنانچه در ماضی الف مطای شد پس همزه

مکسور واقع شد میان دو حرف علت الف و یاء و در جمع که متعلق است مع آنکه مفرد آن چنین نیست تا که موافقت آن رعایت کرده شود پس لین را کرده و دانسته کسر همزه را بقیه بدل کردند پس یاء

متحرک و باقی مفتوح واقع شد آن را بالف کردند و مطایا شد پس وقوع همزه را میان دو الف کرده و دانسته همزه را بیابدل کردند در مطایا شد ۱۲ عید

قول خلیل قلب کرده همزه را بجائے یاء بردند و یاء را بجائے همزه آوردند فَعَلَ بِهِ كَمَا فَعَلَ فِي مَطَايَا وَاَعْلَالٍ دیگر از آنچه یاد کرده
شد بیرون آرند و صرف خَفَاتٍ خَفَاتٍ وَهَابٍ وَهَابٍ و طَالَ يَطُولُ هم بریں قیاس باید کرد و لکن الْأَبْوَابُ الْمُشْتَعَلَةُ جَنَانِهِ
باب افعال آغَاثُ يَغِيثُ آغَاثُهُ هُوَ مُغِيثٌ وَاعْيَتْ يَغَاثُ آغَاثُهُ فَاذَلِكَ مُعَاثُ الْأَمْرِ مِنْهُ آغَاثُ وَالتَّهْنِي عَنْهُ
لَا تُغِيثُ أَمَّا أَخِيلٌ وَاعْيَمٌ ومانند آن شاذ است آغَاثُهُ واصل آغَاثُ ابو و حرکت او را نقل کرده با قبل دادند و اور الف کردند بعد
دو ساکن بهم آمدند اول را حذف کردند و عوض او تاء را آخرش در آوردند آغَاثُهُ شَدَّ قَالُونَهُ هَرْ حَرْفٍ که در مصدر ساقط
شود بغیر الثَّاقِبَةِ تَوْبِنِ عوض او تاء را آخرش در آوردند چنانچه عِدَّةٌ وِسْعَةٌ وَاعْيَاثُهُ وَاسْتَعَاثُهُ وَ مِنْ بَابِ الْإِفْتِعَالِ
اِخْتَارَ يَخْتَارُ اِخْتِيَارًا هُوَ مَخْتَارٌ أَلَمْ يُرْمِ مِنْهُ اِخْتَرًا وَالتَّهْنِي عَنْهُ لَا تَخْتَرُ اسْمُ فَاعِلٍ وَاسْمُ مَفْعُولٍ هَرْ دُو بَرَكِ
طَرِيقٍ اِنْ دَرِ الْأَنْ اِسْمُ الْفَاعِلِ مَفْعَلٌ بِكسر العين وَاسْمُ الْمَفْعُولِ مَفْعَلٌ بفتح العين وَ مِنْ بَابِ الْأَنْفَعَالِ اِنْقَادَ يَنْقَادُ
اِنْقِيَادًا هُوَ مُنْقَادٌ أَلَمْ يُرْمِ مِنْهُ اِنْقَدُ وَالتَّهْنِي عَنْهُ لَا تَنْقَدُ وَ مِنْ بَابِ الْأَسْتِفْعَالِ اِسْتَعَانَ

له پس کرده شد بخطایا مثل آنکه کرده شد در مطایا یا قلب یاء اولی آن همزه ۱۲ه قول فَعَلَ بِهْ بِالْجَمْعِ در خطایا سه تغیر افتاده یکی آنکه از خطی خطایا شده (۲)
از خطایا خطایا گشته (۳) از خطایا خطایا آمده در مقام اول و سوم سیمویه و خلیل متفق اند اما در مقام ثانی اختلاف دارند چنانکه گذاشت و بد آنکه خطایا بفتحین
ناراست ضد صواب و گاهی بمد نیز خوانند و خطایا بفتح اول و کسر ثانی گناه کردن از باب ضرب یضرب ۱۲ه قول و اعلال دیگر که در باب الواب واقع شود قوله
از آنچه الخ یعنی از قوانین که در سابق یاد کرده شده بیرون آرند مثلاً تعلیل جاء از قانون قال معلوم میشود تعلیل حی از قانون قبل و لکن ۱۳ه از شرف لیثرت
طول دراز شدن ۱۲ه از غوث فریاد رسیدن و از عیث بارال دادن ۱۳ه قوله اما اخیل الخ جواب است از سوال مقدار تقریرش آنکه بالیستی که در اخیل
و اعیم و اعول و غیره یاء و او را بدل کنند چنانچه در آغاث و او را بعلت ثانیه بدل کردند ۱۲ه قوله شاذ است و لکن باشد که موافق قیاس نیز متعل
شوند ۱۳ه احتراز است از مثل تینی و رضا ۱۲ه آئینده معلوم خواهد شد که در مصدر راری یری سه وجه جزا است تعویض تا لازم نیست ۱۲
ن ۱۳ه سوال و او در عده از اول کلمه حذف شده تاء عوض او در آخر کلمه جِرا آوردند جواب اگر در اول کلمه آورند ۱۳ه التباس مصدر بفعول مضارع
آمدی از روی صورت نه در تلفظ چرا که این تاء مکتوب باشد و تاء علامت فعل مضارع مکتوب نباشد بر لغات فصیحی و در عِدَّةٌ و دَوْنُ و اَوْ نِقْدًا و زَبْرًا
که مکتوب نیست ۱۲ه

- ۱۱ه قوله هَرْ دُو الخ و معنی اسم فاعل بزگزیننده و بخوابش دل کارنده و معنی اسم مفعول برگزیده شده و بخوابش دل کرده شده ۱۲ه
۱۳ه آنکه اسم فاعل مفعول است بکسر عین و اسم مفعول مفعول است بفتح عین ۱۲ه
۱۴ه قوله اِنْقِيَادًا در اصل القودا بود پس و او بسبب تحرک آل و مکتوب بودن ماثل آل بیا بدل کرده شد چنانکه در میزان گذشت ۱۲ه

يَسْتَعِينُ اسْتَعَانَهُ نَهْوٌ مُسْتَعِينٌ الْأَمْرُ مِنْهُ اسْتَعَيْنَ وَالنَّهْيُ عَنْهُ لَا تَسْتَعِينُ أَمَّا اسْتَحْوَذَ لَيْسَتْ حِذْ شَأْنُ اسْتَحْوَذَ وَدَرِ الْوَابِ
 بَابُ التَّغْيِيلِ حَوَّلَ تَحْوِيلًا مِنْ بَابِ التَّغْيِيلِ حَوَّلَ تَحْوِيلًا نَهْوٌ مُحَوَّلٌ الْأَمْرُ مِنْهُ حَوَّلَ تَحْوِيلًا وَالنَّهْيُ عَنْهُ لَا تَحْوِيلُ وَمِنْ
 بَابِ التَّفْعِيلِ تَحَوَّلَ تَحْوِيلًا نَهْوٌ مُتَحَوِّلٌ وَتَحَوَّلَ تَحْوِيلًا
 لَا تَحَوَّلُ وَمِنْ بَابِ الْمَفَاعَلَةِ تَنَاوَلَ تَنَاوُلًا نَهْوٌ مُتَنَاوِلٌ وَتَنَاوَلَ تَنَاوُلًا نَهْوٌ مُتَنَاوِلٌ فَكَذَاكَ مُتَنَاوِلٌ الْأَمْرُ مِنْهُ
 تَنَاوَلَ تَنَاوُلًا وَالنَّهْيُ عَنْهُ لَا تَنَاوُلُ وَعَلَى
 هَذَا الْقِيَاسِ

صَرَفَ النَّاقِصَ دَعَايِدَ عَوَادُ عَاءٌ وَدُعُوَةٌ وَدُعُوَةٌ نَهْوٌ دَاعٍ وَدَعِيَ يَدْعِي دُعَاءً فَكَذَاكَ مَدْعُوٌّ الْأَمْرُ مِنْهُ
 اُدْعُ وَالنَّهْيُ عَنْهُ لَا تَدْعُ دُعَاءً فِي أَصْلِ دُعَاءٍ بُلُوْدٍ وَادِرٍ هَمْزُهُ كَرْتُهُ دُعَاءً شَدَّ قَانُونُهُ بِسُرَاوِي وَيَا نِيَكُهُ بَعْدَ زَا لِف
 زَائِدَةٍ بِرُطْفٍ اِفْتَدَى بِرُطْفٍ أَمْرٌ هَمْزُهُ بَدَلُ كُنْدٍ جَانِجٍ دُعَاءٌ وَغَدَاةٌ وَسَقَاةٌ وَدُرٌّ
 عَدَاةٌ وَسَقَاةٌ بِسَلَامَتٍ مَانْدِرٍ لِيَكُنْ
 هَذَا الْقِيَاسُ

له قوله استحوذ الخ جواب سوال مقدار است تقریرش آنکه با لیتی که در استحوذ و اورا با الف و در استحوذ و اورا یا مبدل کند چنانچه در استخوان لیستین و اورا بالف در اول
 و بیاء در ثانی بدل کنند ۱۲ له الاستحوذ غالب شدن و دست یافتن ۱۲ له و همچنین است استصوب و استروح و نزد البوزید در مثل این باب تصبیح قیاسی است
 چون برائے او فعل ثلاثی باشد چون استنوق و نزد سیبویه استنوق نیز شاذ است و در صحاح است این باب کل آن را بر اصل خواندن جائز است
 زیرا که عرب قیاساً در استصوب و استحوذ استصواب و استحاذ نیز خوانده محشی عفی عنه ۱۲ له زیر آنچه موجب اعلال موجود نیست ۱۲ له قوله و علی
 هذا القیاس از قبیل قوله آنها است علیها التوکل ۱۲ له به لیرے خواندن و دعوے سبب کردن ۱۲ له اینجا همان مساعدت است که در قانون
 قائل و اوائل گذشت ۱۲ له بدل آنکه چون الف بعد از الف زائده بر طرف افتد آن نیز همزه بدل میشود چون جمله که در اصل حمزی بود بروزن
 سکری پس زیاده کرده شد الف پیش از یخر برائی بدس بدل کرده شد دوم همزه همچنین است در شرح مصباح و شافعی پس تخصیص این قانون بود و یا از برای
 احتراز از الف نباشد بلکه از جهت کثرت وقوع ۱۲ ن ۹ جابر بدی گفته و جمل قلب و او و یا که در طرف بعد از الف زائده افتد آنست که و او و یا را بسبب
 افتتاح ما قبل خود یا مقتضی شدن که الف گردند زیرا که الف حاجز ضعیف است مانع نخواهد شد و چون اجتماع الفین یکی زائده و دیگری مبدل لازم
 آمد مبدل را بسبب نرمی طبیعت او همزه گردند زیرا که در حذف التباس ممدوم بمقصود لازم آمدی ۱۲ له غدا لغین تجمة و تخفیف دال در اصل
 غداة بود ما خود از غداة آنچه پگاه خورده چون در قول آن جل شانہ و آتیا غداة و در بعض نسخ لغین جمله و تشدید دال است از عدو بمجن چیزے
 را گذشتن و از حد و گذشتن و تا و درین عارضی است ۱۲ فزک بتیتر
 له بدل آنکه چون تائیت موضوع تا کلمه باشد آن را اعلال نہ کنند چون نهاییه و لهذا عداوة و سقاية را اعلال نہ کردند فافهم .

در طرف ست و نه در حکم طرف و در رای جمع رأیه بسلامت ماند زیرا پنجه ماقبل او از الف مبدل است زانده نیست
 ۱۲ اذ واد
 ید عو در اصل ید عو بود و او را ساکن کردند ید عو شد قالونه ۲ هر و او ۳ و یا ۴ که بر طرف باشد مضموم یا مکسور
 آنرا ساکن کنند و حرکت او را حذف کنند چنانچه ید عو و یرعی و دای و رام و در کن ید عو و کن یرعی و آجیبوا
 ۵
 داعی الله ساکن نکردند زیرا پنجه نه مضموم است و نه مکسور داعی در اصل دعو بود و او را یا کردند داعی شد قالونه ۳
 هر و او ۴ که ماقبل او مکسور باشد و در یک آری پنچ مواضع افتد آنرا بیدل کند اول آنکه هر و او یک مظهر باشد و ما
 قبل او مکسور بود چنانچه میزان کما هـ دوم آنکه بجای لام کلمه بود و ماقبل
 او مکسور چنانچه داعی و دعیت و رضی و رصیت و داعیه و راضیه سوم آنکه هر و او یک در مصدر بود
 ۱۲ ارضاء خوشنود شد
 و ماقبل او مکسور بود و در فعل او بسلامت نمانده باشد چنانچه قام قیام و در قائم قوا بسلامت ماند زیرا پنجه در فعل
 ۱۲ ایستادن
 ۱۲ بصلاح آمدن و استادن
 او بسلامت مانده است اما حال حواله شاذ است چهارم آنکه در جمع باشد و در وحدان او بسلامت نمانده
 ۱۲ بازگشت
 باشد چنانچه دیار و سیرة جمع داری و تارک و در طویل جمع طویل بسلامت
 ۱۲ در اصل دور بود

۱۱ درین نظر است زیرا که کلمه مجرد از تاء را جمع ذوالتاء بنیاید چنانکه در شافیه گفته که ضعیف است قول کسی که کلمه مجرد از تاء را جمع قمره و التاء بیکه ترجمش است و
 همچنین ثانی و رای و قمره و ثانیة و رایة اسم جنس اندلی اسم جنس را اکثر جمع میخوانند ۱۲ ع ۱۱ قول مبدل است الخ رای در اصل روی بود از رویت الحیث
 ای اظهار همچنین ثانی قوی بود و او را بالف بدل کردند بر خلاف قیاس زیرا که چون لام کلمه حرف علت باشد یعنی در لیف مقرون لام کلمه را تعلیل کنند
 نه عین کلمه را و جمع رای را یات است بمعنی علمها ۱۲ عبد ۱۳ و اگر ماقبل او مفتوح باشد بالف بدل کنند چون هذا عصا و مررت بعصا و چون ساکن
 باشد بجانش گذارند چون دلوه و ظمی ۱۲ ۱۴ در قول آل حل شانده یا قوما جیواد داعی الله و امنوا بلیغ فکر کم من ذل و بک الایة و این قول جیبال است که خود داعی
 بجا نب حق یعنی سید المرسلین صلی الله علیه و سلم آمده قرآن مجید شنیده بقوم خود میرفتند و قوم خود را اجابت (قبول کردن) بدین آنحضرت صلی الله علیه و سلم
 میخواستند و میگفتند یا قوما الایة لغزک باختصار ۱۲ عبد ۱۵ بدانکه مثل او عین هم داخل موضع اول دهم داخل موضع ثانی است و تشدید یک بر است احتراز
 و نیست ۱۲ ان ۱۶ اما مقایرة مرکب معن خادمان است شاذ است قنود خدمت کردن ۱۲ که بد آنکه مصی این جای قید می ترک کرده است و
 آل این است که در لام کلمه تغیر نیفتاده باشد تا بمثل روادر جمع بریان نقص وارد نمیشود ۱۲ ۱۷ یعنی بوجوه و در فعلش تعلیل افتاده باشد ۱۲

۱۱ هـ که از الف شده باشد چون دار و دیار و بیاد چون ریح و ریاح ۱۲ ان ۱۸
 ۱۹ سیرة بیکه تاء فوقانیه و فتح یای تحتانیة جمع تازه است در اصل قمره بود دلیل آنکه در اصل و او بود قول عرب ست که الناس تبتادرون و البقاء
 نیز تصریح کرده است بآنکه الف تارة مبدل از واد است لیکن در صحاح آورده است که الفش مبدل از یاء است التارة بیکار و التیرة و التارات جمع ۱۲
 ۱۱ هـ و آنکه در بعضی اشعار طیال یاء واقع شده شاذ مردود است که هم مخالف قیاس و هم مخالف استعمال است ۱۲ ۱۹

ماند زیر آنچه در وحدان اولیست مانده است پنجم آنکه هر واو بی که در جمع باشد در وحدان ساکن بود و بعد
 الف جمع باشد چنانچه حیاض جمع حیاض اما ثبوت جمع ثبوت شاذ است ادعوا اصل ادعوا بود و او را حذف کردند
 اذع شد قالونیه هر واو بی و یا نیکه بر طرف باشد در جزم و امر ساقط شود چنانچه لم یدع ولم یزیم ولم یحش
 و اذع و ازم و اخش صرف ماضی معلوم دعاء دعوات عت الخ دعوا در اصل دعوا بود و حرکت و او نقل
 کرده بماقبل دادند بعد التقای ساکنین شد میان هر دو واو و او اولی را حذف کردند دعوا شد و او را بیابدل
 نکردند زیر آنچه در حکم وسط است زیر آنچه ضمیر مرفوع متصل در حکم کلمه است پس آنچه پیش از او باشد در حکم وسط باشد

لکه بکه در بعضی رسائل گفته که وحدان او در وزن فعلی یا فعلته باشد چون حیاض و حوض و ریاض و روضه و بالجملة این قید برای احتراز از طول است سوال در
 قول باری تعالی الصافات الحیا که جمع جواد است و او را بیابد کرده اند با آنکه در وحدان ساکن بود جواب جمع حید است و داخلی ضابطه دیار است و علی
 تقدیر التسلیم پس شاذ نخواهد بود ۱۲ لکه در شرح شافیه گفته که جز این نیست که حاجت افتاد لبوی این شرط برای آنکه در واحد اعلال کرده نشود بلکه در این شبه
 اعلال است و آن ساکنه بودن آنست زیرا که سکون آن را مانند میت میسازد پس گویا که اعلال شده است و اختیار شرط مذکور برائے آنست که بودن واو
 در میان کسره و الف گویا که آن جمع کرده است میان هر سه حروف علت پس بدل کرده شود اقل آنها یعنی واو یا نیکه محال حرکت ماقبل او است یعنی یا و این
 قید برای اخراج مثل دول جمع دوله است ترجمه لغزک ۱۲ عید عطف است بر قول او در وحدان ساکن بودن بر قول او ساکن بود فتاوی ۱۲ لکه جواب است
 از سوال مقدار تقریرش آنکه در تیره که در اصل ثوره بود و او را بیابد کرده اند حال آنکه بعدش الف جمع نیست ۱۲ عید از روی قیاس نه استعمال و گاهی موافق قیاس
 یعنی ثوره خوانند ۱۲ لکه در بعضی نسخ و الفی نیز واقع شده است تامل اخش را شامل گردد و در بعضی نسخ که مذکور شد بنا بر آنست که الف مبدل از واد است یا یا یکن
 می باید که قید حالت را ذکر کردی زیرا که اگر در مثل لم یسأ لم یسأ بهمه را با الف و واو بیابد بدل کنند ساقط نشود ۱۲ لکه قول در جزم و امر الخ لکه در جزم برای آنکه عمل
 جازم رفع حرکت آخر است و در بیچاره حرکت آخر پیش از دخول جازم حاصل شده است پس بدخول جازم همین حرف علت که مشابه بحکمت است حذف کردند و در شرح
 شافیه است که گاهی باشد که حذف نموده شوند حروف ثلثه و ضرورت پس این مقدار کرده شود که حرکت بودن این حرف حذف کرده شد حرکات آنها برائے جزم یا گفته شود که این
 حروف لیبب جزم حذف شدند و این حروف که هنوز موجود اند برائے اشباع اند و اشباع در بسیار جای وجود دست یز بیاید و اما در امر برائے آنکه قیاس در امر بنا بر آنکه شیخ رضی تفریح
 کرده است آنست که مجزوم بلام باشد چون امر غائب لیکن چون برائے کثرت استعمال لام را با حرف مضارع حذف کرده اند علت لغو اب که موافقت فعل مضارع را بود بر فاست پس
 رجوع بنا بر دو اصل و در فعل است و آخرش را برائے وقف مخدوف کرده اند چنانچه در اصل برائے جزم مخدوف بود لغزک تغییر ۱۲ او و ده قول دعوت الخ تمام گوان اینست
 دعنا دعونا دعوت
 غائبین اقبل شده است و باقی ده صیغه بر اصل خود اند ۱۲ عید کسی نگویید که در دعنا و یحیی در رمتا بعد حذف الف که از واد است التقای ساکنین باقی است از
 آنکه الف ضمیر ساکن است و تاء و حکم ساکن چنانچه در دعنا و رمتا در مثل ضربتانی لازم می آید چه تاء تانیث در فعل ساکن می آید بخلاف اسم پس بسکون اصلی باشد
 و حرکت او که بواسطه حاصل شده عارضی است معتبر نیست پس التقای ساکنین کافی است برائے حذف الف که در مقابله لام باشد که محل لغز است چون لام کلمه که محل اولی تقصی
 کافی است برائے سقوط دی بخلاف الفی که در مثل رمتا و ضربتانی است ضمیر فاعل است که لغز می باید اصلاً چه جای نیکه بواسطه ادنی مقصده تیز واده شود نیز حذف الف تاد و رمتاد
 استعمال تتبع یافته اند بضرورت چند آنکه برائے حذف آن بیان کرده اند و شکی نیست که نکته التقای ساکنین از نحو رمتا ممکن است و منع و غیره حکم لعدم جواز دی بجهت
 نیست که تلفظ او معتذر است یا معتبر لغز است جائز داشته اند خصوصاً بالتقای ساکنین علی حده مطلق جائز است چنانکه در کتب این فن مفصلاً مذکور است ۱۲
 ۹ چنانچه مقتضای تالون قیل است ۱۲

دلیل بر آنکه ضمیر مرفوع متصل بمنزله جزو کلمه است که چوں ضمیر منصوب متصل بدو لاحق میشود فصل میان ضمیر مرفوع متصل و میان عامل او درست بود چوں ضرتبت^{۱۲} مستقبل معلوم ید عواید عوان ید عوان الخ جمع مذکر و مونث بیک طریق آید الا ان الواضی^{۱۳} فی جمیع المذکرات و لام الکلمه فی جمیع المونثات فوزن الاول یفعلن^{۱۴} و وزن الثانی یفعلن و یجھول^{۱۵} یدعی یدعیان الخ یدعیان در اصل یدعیان بود و او را یاء کرند یدعیان شد قانونه^{۱۶} هر وادی که در کلمه ثالث باشد چوں رابع گردد فصاعداً و حرکت ماقبل او مخالف او باشد و او را یاء بدل کند چنانچه یدعیان و یرضیان و علیت و اغزیت و استعلیت و معلیان و مستعلیان و در عدا و ده و او را یاء بدل نکردند زیرا چنه ماقبل او متحرک نیست اما شگایه^{۱۷} محمول است بر شگایه و غیر ذلک زیرا چنه مصدر برین وزن از ناقص مختص است بیا^{۱۸} الا نادراً چنانچه حایه و سرایه و درایه و هدایه و ولایه و رعایه و غیره^{۱۹} ذلک پس آنچه یاء او آید و او را یاء بدل کند تا در صورت مختلف نباشد فلهذا اکما قال بعضهم فی نحو کینونه^{۲۰} در اصل کونونه بود و او را یاء بدل کردند زیرا چنه این

له سوال این دلیل جاری نمیشود در مثل ادخول زیرا آنکه او اوضیرو نیست یا آنکه لام کلمه او نیز حکم وسط دارد و جواب باین نیست زیرا چنه مدعی نیز اخص است و در مثل دعوان دلیل توسط حکم دیگر است چنانکه ثابت شده است در علم نحو و باین همه انتقائی دلیل مطلق مستلزم انتقائی بدول نیست تا با انتقائی دلیل خاص چه در سلب و آنچه پیش از او باشد و حکم وسط باشد^{۲۱} ان له بدل آنکه ضمیر مرفوع متصل در حقیقت کلمه مفصل است چنانچه شد حال آنکه مثل مزبور از افزای جمله است و معنی جمله یی تضمن کلمتین صورت نمی پذیرد لیکن از جهت شدت اتصال لفظی و معنوی او را بمنزله جزو کلمه داشته اند چوں وال نیز از زید و دلال و اشتن آنها بمنزله جزو کلمه بسیار انداز آنها آل است که اعراب مضارع بعد از ضمیر جارے کنند و دیگر چوں ماقبل ضمیر مرفوع متصل متحرک باشد ساکن کند تا توالی اربع حرکات در آنچه بمنزله یک کلمه است لازم نیاید چوں ضربت و دیگر عطف بر ضمیر مرفوع متصل روانیت و تفصیل دلال و دیگر در نفع باید دید^{۲۲} ع ۳ تا ضمیر مرفوع متصل ست پس در میان تا و عامل او که ضرب است فصل رواند^{۲۳} ۱۲ که آنکه او ضمیر است جمع مذکر و لام کلمه است در جمع مونث پس وزن اول یفعلن است و وزن ثانی یفعلن و مجهول آن مدعی یرضیان تا آخر^{۲۴} هه زیرا که لام کلمه حذف کرده شده است در موزون^{۲۵} ۱۲ له سوال بصورت یا فاشتن دلالت کند بر انقلاب او از یاء جواب در الفی خواه منقلب از با باشد یا نه که چهارم جا واقع شود بصورت یاء می نویسد چوں ضربی و شکری^{۲۶} ۱۲ ع ۳ در اصل شکاده بود و او را یاء بدل کردند تا که ماقبل او متحرک نیست^{۲۷} ۱۲ هه باز فاشتن حکایه از چیزے از باب ضرب^{۲۸} ۱۲ هه و از وادی نیامده مگر تعلیل چنان چه شکایه^{۲۹} ۱۲ له پس این همچنان است که گفت بعضی فنیان در مثل کینونه^{۳۰} ۱۲ له قوله کما قال الخ یا مصدریه است و معنی آنکه این قول مثل قول بعضی آنها است و یا موصوله و یا موصونه است و معنی آنکه این مقول مثل آنست که بعضی آنها^{۳۱} ع ۱۲ له باینکه نزد اخفش و بنین اصلش کونونه یعنی فاعله بود و ضمیر فاعله بدل کردند برای عمل بر اخوات او از ذوات الیاء و فاضل جابرودی این قول را ضعیف دانست زیرا که اگر ادبچین بودی هیچ وجه برلے بدل او بیا و ضمه لفتح بودی و نزد سیبویه و بصرین اصلش کینونه بود و او را لقان مری یا کرده یاء زادریاء ادغام کردند پس یاء مفتوحه را برای تخفیف حذف کردند و ما و شیخ رضی^{۳۲} ہیں را اولی دانسته^{۳۳} ع ۱۲

وزن در مصدر اجوف بیاء غالب آمده است چنانچه قیلولة و کینونة و غیر ذلک^{۱۱} فما جاء بالواو ابدلت^{۱۲}
 واو کایاء مستقبل معروف یا ون ثقیله یَدُ عَوْنٍ الخ مجهول^{۱۳} بهاید عین الخ یَدُ عَوْنٍ در اصل یَدُ عَوْنٍ
 بود و واو الف گشت و بیفتاد و چون نون تاکید بد متصل شد نون اعرابی ساقط شد و ساکن بهم آمدند
 و او و نون مدغم و او را ضمّه دادند یَدُ عَوْنٍ شد قانون^{۱۴} هر جا که دو ساکن بهم آیند در غیر حدّ خود اول ایشان و اوجع
 باشد و حرکت ماقبل او مخالف او گردد آنرا ضمّه می یابد و او چنانچه دَعَا اللّٰهَ وَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ تَدْعُ عَيْنٌ^{۱۵}
 و یَدُ عَوْنٍ بود و واو الف گشت و بیفتاد تَدْعُ عَيْنٌ شد چون نون تاکید بد متصل شد نون اعرابی ساقط شد
 بعده دو ساکن بهم آمدند یا و نون مدغم و اول ایشان مده نبود یا حرکت کسره دادند کَمَا هُوَ الْأَصْلُ فِي مِثْلِهِ وَ سَيَاتِيكَ
 ذِكْرُهُ إِنشَاء اللّٰهُ تَعَالَى فعل حمز مستقبل معروف کَمَا یَدْعُ الخ مجهول کَمَا یَدْعُ الخ مستقبل معروف بالنفی ابدل^{۱۶}
 یَدْعُ الخ مجهول کَمَا یَدْعُ الخ امر غائب معلوم لَیْدْعُ الخ امر حاضر معروف اَدْعُ الخ امر متکلم اَدْعُ لِنَدْعُ الخ مجهول
 لَیْدْعُ الخ امر حاضر مجهول لَیْدْعُ الخ امر متکلم مجهول اَدْعُ لِنَدْعُ الخ نهی غائب معلوم لَیْدْعُ

۱۱ پس آنکه آمد و او بدل کرده شود یا و او ۱۲ چون کینونة و سیدودة و عیبوة و قیدودة و جیلولة ۱۳ مجهول مستقبل یا یعنی نون ثقیله
 ۱۴ آوردن نون ثقیله بر مضارع که خالی از طلب روانیت بسبب مقدر داشتن وجود طلب است در آن بحرف استفهام چون هل یا منی
 چون لیت یا لیت آنها ۱۵ ع قول آن جل شانه است و لا تخشوا الناس و اخشون نهی است حکام و علماء و غیر هم و الا زان که ترسند از غیر قهار
 ملک الملوک فائده برائے کسیکه از کسی حاکم ظالم و غیره خوف دارد این عمل مجرب است که لا حول هر وقت خصوصاً وقت حضور بنزد کسیکه
 بترسد از او بسیار بخواند و همچنین کسیکه فقر و غلبه دارد لا حول را در مقرر سازد انشاء اللّٰه تعالی غنی گردد و فرمود در عالم صلی اللّٰه علیه و آله و سلم
 که لا حول و لا قوة الا باللّٰه العلی العظیم کنز لیس از کنز جنت ۱۶ بود و او عبد اللّٰه عفر له

۱۷ سوال یا را چرا بالف بدل نکند جواب زیرا که حرکتش عارضی است ۱۸

۱۹ چنانکه آن یعنی کسره و او ن اصل است و مثل آن ۱۲

۲۰ و عنقریب بیاید ذکر این اصل در بحث ادغام انشاء اللّٰه تعالی ۱۲

۲۱ محققان بر آنند که نون برای نفی مستقبل جامع افاده تاکید است و بعضی بر آنند که برای تائید و دوام نفی است قوله تعالی لن ابرح الارض

حتی یا ذن ابی الی حجت بر بعضی است زیرا که نون اینجا برائے دوام نفی نیست و مص^{۱۲} اختیار مذنب مروج کرده است و وجهش معلوم نیست ۱۲

۲۲ معنی طلب مصدر از متکلم ظاهراً نیست چنانکه طلب ترک آن در نهی متکلم غیر ظاهر است کذا فی جامع المسائل قتال فیه ۱۲

الخ هـی حاضر معلوم لا تدع الخ هـی متکلم معلوم لا اذع لؤندع اسم فاعل ذاع اسم مفعول مد عو الخ مد عو
در اصل مد عو بود و اول را در دوم ادغام کردند مد عو شد قانونه م هر جا که دو حرف از یک جنس
بهم آیند اول را در دوم ادغام کنند و سیاقی حکم فی صرف المضاعف انشاء الله تعالی .

الیاتی منه ومن هموز العین رای یروی رؤیه فهو کراء وروی یروی رؤیه فکذا مرعی الامر منه وواله
عنه لا تر مری در اصل مرعی بود و او را یا کردند و یا در یا ادغام کردند و ما قبل او مکسور کردند مری شد قانونه
م هر جا که او و یا بهم آیند در یک کلمه اول ایشان ساکن بودی از ایشان بدل از چیزی نباشد و آل کلمه تصغیر
افعل نباشد آل و او را یا کنند و یا در یا ادغام کنند و اگر ما قبل ایشان ضمه باشد آنرا بکسر بدل کنند چنانچه مری و سید و

له و عنقیب یا بد حکم این قانون در صرف مضاعف ۱۲ له یا ای از ناقص و هموز العین ست ۱۲ له قبله رؤیه بضم راء و سکون همزه و گاه همزه را بود
بدل کنند و رؤیه خوانند و ادغام نکنند الا علی الشذوذ یعنی بدین بچشم پس متعدی باشد مفعول واحد و یعنی دستن پس متعدی باشد بسی و دو چوں همزه
باب افعال بر اول داخل شود متعدی بدو گردد و چوں بر ثانی در آید دست بامن سه مفعول زند ۱۲ له قوله بهم آیند با جماع لازم یعنی واضع آل کلمه را
با جماع وضع کرده باشند بعارض اعلال و تخفیف همزه پیا شده که درین صورت ادغام جائز نیست لهذا در بولع که در اصل با یع بود چوں بر آتے بمجول ساقن
یا راضمه و اندالف را یا بدل کردند ادغام نه کنند و همچنین رؤیه که و او ش همزه بود و آنکه در قول آل جلشانه لا یزیا تعبون در بعض قنوت لا یزیا با دغام
او مبدله از همزه در آید آمده است شاذ است ۱۲ له قوله در یک کلمه یا در حکم یک کلمه چوں مسلمی که در اصل سلموی بود و وجود آنکه یا ی تغییر کلمه دیگر است
لسبب شدت استخراج حکم کلمه واحد پیدا کرده ادغام واجب شد و اگر در حکم یک کلمه نباشد ادغام نکنند بقضی و طرأ و غیره و لو ما ۱۲ محشی له و آل ساکن از
جهت ذات و سکون اصل باشد پس دارد نشود چوں و یا بر زیر که و او آل اصل نیست بلکه بدل از همزه است و نه طوی بسکون و او بکسر آل بود زیر که سکون
آنکه عارضی است در حکم حرکت است چنانکه حرکت عارضی در حکم سکون باشد و مصغیر بقید اصالت ساکن در ذات بقول آل و ی از ایشان بدل از چیزی نباشد
تصریح کرده است ۱۲ محشی که استخراج است از طویل و غنور و غیره ۱۲ له معنی این عبارت یا آنست که هیچ یک از او و یا بدل از چیزی نباشد بطریق سلب کلی یا آنکه
یکی از اینها بدل نباشد و دیگری باشد و نباشد بطریق سلب جزئی و هر دو فاسد اند اما فساد معنی ثانی خود ظاهر است زیرا که این معنی مقصود باشد آنچه عرض از ایراد
این قید است که اخراج مثل سویر و لوان باشد حاصل نمیشود کمالا یعنی اما فساد معنی اول بر آنکه انقلاب حروف ثانی مانع اعلال نیست چوں عصبی و وی پس
ناچار ما را از یک نخستین باشد لیکن تغییر از نخستین بلفظ یک که موم خلاف مقص است لطفی ندارد و اگر چنین میگفت و اول ایشان متحرک بدل از چیزی نباشد ظاهر و
احص بودی و در رساله مالکی بدل را بغیر لازم قید کرده است کافی شرح الشافیه ۱۲ له قوله و آل کلمه آه این قید اگر از بر آنکه جواز اعلال است یعنی این اعلال وقتی
جائز بود که آل کلمه تصغیر افعل نباشد پس فسادش بر ظاهر است زیرا که این اعلال در تصغیر افعل جائز است بلکه کثیر و فصیح است و در شرح شافیه است فصیح و در باب
ای تصغیر اسود قلیل است و لغت فصیح نیست و در شرح مالکی است اسود و ضعیف و امید قویست و اگر قید برای وجوب اعلال است نیز محذورش فیه است
زیرا که علی بن ابی ربه بر آنکه اخراج تصغیر مثل جدول و قسور نیز قیدی ذکر باید کرد زیرا که این حکم اینها و حکم تصغیر افعل یکی است و بعضی رسائل است و قیاس است اعلال و تصحیح در
تصغیر آنکه جمع بیکر آل بر مفاعل آید بلکه نفی افعل نیز میگرد تا مثل الوم نیز خارج شود چنانچه علامه تقطانی در شرح زنجانی فرموده است ممکن که اقتدار شق ثانی کنیم و مراد از
افعل و وزن عرضی باشد نه صرفی تا مثل جدول بلکه باید که ش مقول را هم شامل شود اما الوم محتمل است که منسک در سبک شود باشد ندای غایب ما یکن ان بقال و الله اعلم بحقیقه الحال ۱۲ له مبر
و خواه در دعوت اولاد حسن و حسین علیهما السلام در حدیث شریف است همایا شباب ال الجنتی فی الجنة یعنی امام حسن و حسین سرور جوانان جنتیال باشند ۱۲ له در اصل سیود نیز در سید بود آل
قلب مکانی کردند ۱۲ .

أَيْسَامٌ وَدِرْبُوعٌ وَدِيُونٌ وادریا نکردند زیرا نچه واو بدل است از الف در اول و یا بدل است
 از واو در دوم و در اُسَيُودٌ ادغام نکردند زیرا نچه تصغیر اُسُودٌ است که بر وزن افعِل است اما
 حَيَوَةٌ وَضَيُونٌ شاذ است صرف الماضي منه رَأَى رَأَيْاً الخ رَعَى رَعِيّاً الخ مستقبل معروف يَرَى
 آه مجهول يَرَى الخ مستقبل معروف بالنون ثقیله يَرِيَنَّ الخ مجهول يَرِيَنَّ الخ امر غائب معروف لِيَلِيَنَّ يَلِيَنَّ الخ
 مجهول لِيَلِيَنَّ الخ امر حاضر معروف رَدَّ يَارِدُوا الخ امر متکلم لَرَدَّلْنَا آه امر حاضر بالنون ثقیله رِيَنَّ الخ نهی غائب
 معروف لَا يَرِدُ الخ وَعَلَى هَذَا الْقِيَاسِ المجهول اسم فاعل رَأَى الخ اسم مفعول مَرِيْتُ و اعلال دیگر از نچه در
 پیش یاد کرده شده است بیرون آیند چون تامل کرده شود انشاء الله تعالی و البواب من شعبه راهم
 درین صورت قیاس باید کرد مِنْ بَابِ الْأَفْعَالِ أَعْلَى يُعْلَى إِعْلَاءٌ فَهُوَ مُعِلُّ الْأَمْرِ مِنْ أَعْلٍ وَ
 الْهَنْي عَنْهُ لَا تُعِلُّ مِنْ مَهْمُوزٍ الْفَاءِ وَالنَّاقِصِ إِلَى يُوْلِي إِيْلَاءٌ فَهُوَ مُوْلٍ وَأَوَّلِي يُوْلِي إِيْلَاءٌ فَذَلِكَ
 مُوْلِي الْأَمْرِ مِنْ آلٍ وَالْهَنْي عَنْهُ لَا تُؤَلِّ وَمِنْ مَهْمُوزٍ الْعَيْنِ أَتَى يُتِي إِيْشَاءٌ فَهُوَ مُشٌّ وَأَتَى يُتِي إِيْشَاءٌ
 فَذَلِكَ مُشٌّ الْأَمْرِ مِنْ أَتٍ وَالْهَنْي عَنْهُ لَا تُتِّ وَكَذَا الْكَ أَرَى يُرَى إِرَاءَةٌ فَهُوَ مُرِيٌّ

له در اصل ایام جمع یوم بود ۱۲
 له قوله شاذ المجهول شاذ درین ضابطه بر نوع است بی آنکه با عدم استیفاء شرط اعلال کرده باشد چنانچه قراءه بعضی ان کنتم
 للمریا تعبون بایدال وادو ادغام آن دوم آنکه با وجود استیفاء شرط مغفل نشده باشد چون ضیون وایوم سوم آنکه استیفاء شرط تعلیل
 بهم کرده باشد و معلل نیز شده باشد لیکن بقلب یا باو وادغام وادور وادو چون نهوم که در اصل نهوی بود بدانکه کسانیکه در حقیقیات
 ثانی را اصلی گفته اند و حیوة را بدل از یا میگویند و آنرا که یای حی را بدل از او گفته اند و حیوة را اصلی میگویند و هم بشود
 مبنی بر مذنب اخیر است قتال ۱۱ -

له سوگند خوردن در اصل اولی بود ۱۳ -

له و چنین است اری بری در نقل حرکت بما قبل همزه و حذف آن ۱۲ -

له قوله ارادة در اصل ارعا یا بود و بر وزن افعالاً حرکت همزه نقل کرده بما قبل داده همزه را حذف کردند و عوض اداء
 متحرکه در آخرش در آورند ارادة شد و بعضی نظر بعدم تطرف یاء کرده یاء را بحال خود گذارند و بعضی نای عوض را عارض تصور
 کرده یا را همزه بدل کنند و ارادة خوانند و بسا باشد که تناء عوض او نیارند و تقنازانی در شرح زنجانی گفته که راء جائز و مشهور است

يُرَى إِرَاءَةً فَذَلِكَ مُرَى الْأَمْرِ مِنْهُ أَرَاهُنِي عَنْهُ لَا تُرَى عَلَى نَقْلِ حَرْكِ الْهَمْزَةِ إِلَى مَا قَبْلَهَا وَحَذْفِ الْهَمْزَةِ
 مِنْ بَابِ التَّفْعِيلِ نَجِي تَجِي تَجِيَّةً ^{۱۲} وَمِنْ بَابِ الْأَصْلِ نَجِي تَجِي تَجِيَّةً ^{۱۲} وَمِنْ بَابِ الْأَصْلِ نَجِي تَجِي تَجِيَّةً ^{۱۲}
 وَتَبَرُّثُهُ وَتَبَرُّثُهُ وَتَبَرُّثُهُ ^{۱۲} وَمِنْ بَابِ الْمَفَاعَلَةِ نَجِي تَجِي تَجِيَّةً ^{۱۲} وَمِنْ بَابِ الْمَفَاعَلَةِ نَجِي تَجِي تَجِيَّةً ^{۱۲}
 وَمِنْ بَابِ الْأَفْعَالِ انْقَضَى انْقِضَاءً ^{۱۲} وَمِنْ بَابِ الْأَفْعَالِ انْقَضَى انْقِضَاءً ^{۱۲} وَمِنْ بَابِ الْأَفْعَالِ انْقَضَى انْقِضَاءً ^{۱۲}
 بَدَلُ كَرْدَنْدِ قَبْلُ يَابَكْسَرَه بَدَلُ كَرْدَنْدِ قَالُونَهُ ^{۱۲} هَر دَوِ بَكْرَه دَر اَسْمِ مَتَكُنْ بَر طَرَفِ اَفْتَدِ وَاقْبَلُ اَوْ مَضْمُومٌ بَاشَدَا
 وَاوَرَا يَابَدَلُ كَنْدِ بَعْدَهُ مَاقْبَلُ اَوْ بَكْسَرَه بَدَلُ كَنْدِ زِيَرَانِجِه هَر يَابَكْسَرَه دَر طَرَفِ مَاقْبَلُ اَوْ مَضْمُومٌ اَلْضَمُّ رَا
 بَكْسَرَه كَنْدِ چَانِجِه تَشَقِّقٌ وَتَحَنُّنٌ وَتَبَيُّنٌ شَدِ بَعْدَهُ اَعْلَالُ قَاضٍ كَرْدَنْدِ تَبَيُّنٌ شَدِ وَتَبَيُّنٌ شَدِ قَلَسُوهُ وَادُلُّ جَمْعُ دَلُو
 دَر قَلَسُوهُ بَسْلَامَتٌ مَازِيَرَانِجِه دَر طَرَفِ نَيْسَتٌ وَدَر هُو دِيْدُ عُوْبَسْلَامَتٌ مَازِيَرَانِجِه اَسْمِ مَتَكُنْ نَيْسَتٌ
 بَدَانَكِه تَوْسِطِ حَرْفِ سَاكِنِ زَانْدِ مِيَاَنِ ضَمُّهُ وَوَاوُ دَر جَمْعِ مَالِعِ اَعْلَالُ نَيْسَتٌ وَدَر مَحْدَانِ مَالِعِ اَسْتِ تَقُولُ دَلِي وَتَقُولُ

له بقل حرکت همزه عین کلمه است بسوی ماقبل آن وحذف کردن همزه ۱۲ تجیه در اصل تجیمو بروزن تفعیل بود و واقع شد در طرف و ماقبل او سکون بود و بیا
 بدل شد و اعتبار باینست باء تجویم که یاء در حکم کسره است تجیا شد پس دو یاء در مصدر باب تفعیل بهم آمدند اولی الیال ساکنه زانده بود وحذف کرده شد و جواب عوض
 تا در آخر آوردند تجیه شد ۱۲ عادت در باب تفعیل آنست که مصدرش بروزن تفعیل باشد و بهمین سبب باین نام نهاده شد و گاه باشد که باء راضف
 کرده عوض تا در آخر آوردند و این در جمیع قلیل است چو تذکره و تبصره و تفرقه و در ناقص و لیف و ملتوی و هموز اللام قیاسی است چو تئیمه و قولیه و لغویه
 و تشره بعض محققان گفته که درین کلام مصحح مسامحه است و تقدیر آنست که مصدر ناقص و هموز اللام این باب بعد از تفعیل بروزن تفعیل می آید یعنی پیش از اعلال
 بروزن تفعیل و بعد از بروزن تفعیل باشد ۱۲ عطفی عند ۱۲ در اصل اعتراض بود و نزدیک آمدن ۱۲ در اصل القضا بود و تمام گشتن ۱۲ اسم متکون مرلوف معرب
 است چنانچه ممکن مرادف منصرف است سوال در کانیه گفته است که گاه منادی مرغ را بمنزله ثابت میگردانند بلکه اسم راسه اعتبار میکنند و بتثیل او بیات
 کرده است که در اصل یا نمود بود جواب مراد از متکون عام است از آنکه متکون فی الحال باشد یا فی الاصل و یا حتی اگر فی الحال بسبب دخول حرف ناسبی شده است لیکن
 فی الاصل متکون است و بالجمله مراد از متکون ماسوی مبنی لازم است فلا انفعل تنبیه بعض مبتدیان متکون آزادانسته که قبول حرکات بانفون کند و از قرق در میان ممکن و متکون غافل شده
 فتنیه ۱۲ قوله ماقبل او مضموم الح احتراز است از منشد و لو و عضا لیکن بشرط آنکه آن ضم لازم باشد تا مثل ذو و الو و سلوا مصر و وار و نشود و اگر او را مقید بزم کنیم هم این
 اشکال وارد نمیشود کالانجی ۱۲ قوله ماقبل او الح بعضه ماقبل و او کسره دهند بعد و او را بیا بدل میکنند و بعضی عکس می کنند و ضم اختیار بهمین مذنب کرده است ۱۲ شک که با
 اد آب از پاه بر کشند بهندی و دل ۱۲ دگاه قلیتیه نیز خوانند لعدم الاعتداد بالتاء و کذا فی الصراح ۱۲ الله و در حدان الح سوال الح مقصودش آنست که مانع جواز اعلال
 است منتقض میشود مثل مدعی و حتی در مدعو و عتو علی المقل عن الصحاح که اگر باین را از جمله نشود شمرده اند و همچنین منتقض میشود بامثله آیت در شفیق ۱۲ بین و اگر عوض
 آنست که مانع اولویه اعلال است نیز محذوف است زیرا که در اسم مفعول از نقل سکون العین اولی و اکثر اعلال است چو مرضی اگر تصحیح نیز جائز است چو مرضوبه که در بعض رسائل
 حکم بشود و تقریح کرده است و اگر اراهه آن وارد که مانع وجوب اعلال است هم محل نظر است زیرا که اگر اقبل و او زانده و او ی دیگر باشد اعلال واجب میشود چو نقوی که در مقو و اصلا جائز نیست
 کامر و همچنین اگر عوض و اعلال معصوم را بکشند گویند غرضی علی مافی شرح الشافیه اللهم که آنکه منع فی الجملة قصد کرده شود نه علی سبیل الدوام تا انتقاصات وارد نشود ۱۲ ان

فِي جَمْعٍ دَلِيلٌ وَوَعَصَا بِالْعَلَالِ وَغَتَوُا حَتَّى يَأْتِيَهُمْ وَرَدُّ الْوَدَّ كَمَا فَالِكُهُ رَايَتُ بَاعٍ عَيْنٍ كَلِمَةٍ كُنِيَ تَقْتُولُ دَعْوَى وَ
 دَلِيلٌ أَمَّا دَرُ حَوْجٍ جَمْعٌ أَحْوَى بِسَلَامَتٍ بَانَدِ زِيْرَاجَةٍ دَاوَزَانْدَه نِيَسْت بَلَكُهُ عَيْنٍ كَلِمَةٍ اسْتِ دَرِ بَابِ الْاِفْعَالِ اِرْعَوِي
 يَرْعَوِي اِرْعَوَاءٌ هُوَ مَرْعَوَاهُ اِرْعَوِي دَرِ اَصْلِ اِرْعَوٍ وَبُودُوا دَرِ اَوَّلِ اَلْفٍ كَرْدَنْدَ دَاغَام نَكِرْدَنْدَ اِلَّا اِلْبَدَالِ
 مُقَدَّمٌ عَلَى الْاِدْعَامِ فَلِذَلِكَ تَقُولُ قَوِي يَقْوَى دُونَ تَوْقِفُو دِيَوَانِ دُونَ دِيَوَانِ بَابِ الْاِسْتِفْعَالِ اِسْتَعْلَى
 يَسْتَعْلَى اِسْتِعْلَاءٌ عَلَى هَذَا الْقِيَاسِ صَرَفُ اللَّفِيفِ الْمَقْرُوقِ نَاكَلُهُ اَوْ اَبَا مَعْتَلِ الْفَا قِيَاسُ بَابِ
 كَرْدِ اَوَّلِ اَلْفٍ اَبَا مَعْتَلِ الْاَلَامِ قِيَاسُ بَابِ كَرْدِ چِنَا نَجَهٍ وَتَقِي وَقَايَةُ آه اَمَّا دَرِ لَفِيفِ مَقْرُونِ اَلَامِ كَلِمَةٍ اَوْ اَبَا مَعْتَلِ
 الْاَلَامِ قِيَاسُ بَابِ كَرْدِ عَيْنٍ كَلِمَةٍ اَوْ اَعْلَالِ بِنَايِدِ كَرْدِ تَحَرُّزًا عَنْ تَوَالِي الْاَعْلَالِيْنَ اِلَّا فِي نَحْوِ طَوِي وَطَوِي قَمَا اَجْتَمَعَتْ
 فِيهِ الْوَادُ وَالْيَاءُ وَتَقَدَّمَ أَحَدُهُمَا بِالسُّكُونِ كَمَا تَقَدَّمَ تَقُولُ حَيٍّ يَحْيَى حَيَوَانًا وَطَوِي يَطْوِي طَيًّا بَقِيَ الْعَيْنُ سَالِمَةً

له قوله وعتوا الخ اسم فاعل ايز باب عات وجمع آل عتي كد راصل عتو و بود در آوردن فعل ونصب دادن با عتو را اشاره است بسوی آنکه مرد در اینجا مصدر
 است نه جمع اسم فاعل زیرا که آل محل است ۱۲ محشی له قوله عصی الخ بدانکه چون در آخر اسم یائے شده واقع شود اگر پیش او یک حرف مضموم باشد در ذمه و کسر جائز است
 چون لی در جمع الواو و اگر پیش از دو حرف مضموم باشد ثانی را کسر باید و اولی سبیل الوجوب در اول صمه و کسر جائز است چون عتی و عصی که در عین کلمه کسر درست نیست
 و در ناکله ضم و کسر جائز است ۱۱ له ما خود است از حوة بمعنی مرغی که مائل لیسایی باشد و حوله موت است از باب علم ۱۲ له بدانکه کشید در الواو ثانی مزید فیه
 بر دو قسم است یکی بنائی چون صرف و تصرف دوم قیاسی چون امر و احراز که برائے تجالس حذیفن ادغام و درینا واقع شده است و قسم اول بیان اصل و تعلیل نمی کنند و در قسم
 ثانی تعلیل می کنند اگر باعث اعلال موجود باشد بموجب او عمل میکنند و الا ادغام میکنند ۱۱ له زیرا که ابدال بسبب خفته آل مقدم است بر ادغام پس برائے بودن پس مقدم ببال
 است که گوئی قوی الخ ۱۲ له برای پر سیز از بیلے آمدن در اعلال ۱۲ له اعلال در لغت بیمار کردن و در اصطلاح تغییر حروف علت است برائے تخفیف محلی است مراد
 در اینجا گاهے استعلا کرده شد بمعنی مطلق تغییر چنانکه از کلام شیخ ابن حاجب فهمیده میشود آنچه که دلیل گرفته برینا بدل مضاعف معتل الفاء از باب ضرب بانکه اجتماع دو
 اعلال لازم آید یکے حذف فاعل دوم ادغام بدانکه اجتماع اعلالین در کلام عرب مکرره و دانسته اند و این منقوض است در اکثر چوین خطیایا و مطایبا و جاء و لقی که در اصل
 یوقی و البقاء که در اصل اوقایا و بود و یاد که در اصل بیابو پس بدل کرده شد ثانیة بالف و ثالثه بهمزة و یقوی که در اصل یقو و بود پس یقوی یا پس یقوی بالف شد و مقول
 که درین اسکان و حذف است و امثال اینها که می شمارند و لهذا اعلامه لغت انانی در شرح زنجانی امتناع اجتماع اعلالین را کلام تغییر را و زیاده گفته تخصیص بسیاری کنند
 لیکن چه خوب ضبط کرده است بعضی محققان جزاء الرحمن حاصل آن می نگارم ضابطه برای منع بودن اجتماع دو اعلال سه شرط انداول آنکه دو حرف اصلی باشد
 دوم آنکه موجب نقص در حق کلمه باشد سوم آنکه میان هر دو فاصل هرگز نباشد پس در کلمه که این هر سه شرط یافته شود اجتماع دو اعلال منع باشد چوین طوی و شوی
 و حی محمول است بر طوی هرگاه نیافته شود یک از اینها چوین طویا و مطایبا و چوین بدعی منع نباشد و اگر با وجود هر سه شرط اجتماع بیامد چوین استیجی و استیجی در لغت
 عرب غیر معتد به باشد پس یادگیر این ضابطه را ۱۲ بوداود عبد الله

سه مثل ط و طوی از آنکه هم آئید درال و او و یا مقدم باشد یکے از آنها بسکون چنانچه گذشت بگوی حی الخ نزد جمهور اصل است و نزد فراء و مازنی
 چو بود ۱۲ .
 ۹ نزد فراء بر اصل است و نزد جمهور بیا بود ۱۲ له پس باقی ماند عین سالم و اعلال کرده شد لام چنانکه برین ۱۲ .

وَأَعْلَى اللَّامُ كَمَا تَرَى أَمَّا يَهِ وَرَأْيَهُ شَاذَتْ صَرْفُ الْمُضَاعَفِ مَدَّ يَمْدٌ مَدَّ الْحَمْدُ دَاوُدُ
 دال اول را ساکن کردند و در دال دوم ادغام کردند مَدَّ شد قالونه هر جا که دو حرف متحرک از یک جنس بهم آیند
 بر سبیل لزوم یا از دو مخرج متقارب باشند یا اول الیشال ساکن بود و ثانی متحرک و یکی از الیشال زائده برای الحاق
 نباشد و ما قبل الیشال حرف مدغم نباشد و یکی از الیشال مبدل نباشد و کلمه از اشتباه امین باشد آنگاه اول را
 در دوم ادغام باید کرد چنانچه ذَبَّ وَدَبَّ وَسَبَّ وَلَبِثْتُ وَعَبِدْتُ وَدَرَّ مَدَّ وَوَسَبْتُ ادغام نکردند
 زیرا که کلمه الیشال از اشتباه امین نیست و در قَوْلِ ادغام نکردند زیرا که اول الیشال مبدل است و در
 مَدَّ ذَنَّ وَفَزَنَّ ادغام نکردند زیرا که حرف دوم متحرک نیست و در قَوْلِ ادغام نکردند زیرا که
 دوم حرف زائده است بر الحاق و در حَبَّ ادغام نکردند زیرا که ما قبل الیشال حرف مدغم است و در تَنَزَّلُ ادغام
 نکردند زیرا که حرف اول از الیشال مبدل است و در تَنَزَّلُ ادغام نکردند زیرا که حرف دوم متحرک نیست و در قَوْلِ ادغام نکردند زیرا که اول الیشال مبدل است و در

له قوله آیه بمعنی نشان و جماعتی از حروف قرآنی در اصل او اختلاف است بعضی گویند آیه بود یعنی بای اولی و نزدیک بعضی بکسر یا اولی و گفته شد لیکن بای اولی و
 بعضی گویند در اصل تَجَمُّع بود و برون فاعله بای اولی را بر خلاف قیاس حذف کردند ۱۲ آن ۳ زیرا که در عین کلمه تعلیل کرده اند ۱۲ آن ۳ بدانکه مضاعف بر دو قسم است
 ثلاثی و رباعی ثلاثی را باسم اعم محض میگردد چنانچه رباعی را باسم مطابق خاص میکنند و از شرح زنجانی معلوم میشود که اسم مرادف مضاعف است و محو عنه درین
 کتاب ثلاثی است کلا یعنی ۱۲ آن ۳ قوله ساکن کردند الحذف حرکت تا اتصال او بی ثباتی و اذخالی او در ممکن باشد و اگر هر دو متحرک می بودند اتصال و اذخالی که
 نام او ادغام است دست نمیدارد زیرا که حرکت میان حرفین حاصل می شد ۱۲ آن ۳ معطوف است بر قول او از یک جنس یعنی چنانکه در دو حرف متجانس متحرک
 ادغام واقع میشود و چنان در دو حرف متحرک متقارب المخرج نیز ادغام واقع میشود چنانکه من زحرج عن النار تبشیر یعدین بدل آنکه در دو حرف متشاک در
 صفاتی از صفات چون مجوریست و مهمومیت نیز ادغام واقع می شود چون نون را در میم ادغام کنند بر آنکه شرکت جنسیت پس تقارب مخرج در کلام مصنف اعم
 است از آنکه حقیقی باشد یا محکی و اشتراک در صفت بجا می تقارب در مخرج است چنانکه در شافیه است که مراد داریم بمقاربن آنکه متقارب باشد در مخرج یا
 در صفت که قائم مقام آن باشد و نیز بدانکه بر آنکه ادغام در اینجا متجانس ساختن هر دو حرف شرط است زیرا که بغیر آن ممکن نیست خواه اول را بجائس ثانی چون ای
 که ای بود یا ثانی را بجائس اول (چون از محمود که از زنج عتودا بود) سازند فاحفظ ۱۲ لغز که تغییر لای الحاق در لغت در رسانیدن و در اصطلاح آنست که زائده کنی
 در کلمه حرفی را در مقابل حرف اصل در کلمه دیگر تا بر اشود یا کلمه مرآت کلمه را در حرکات و سکنات و جمیع تصرفات تکسیر و تصغیر و غیره تا ثلاثی برون رباعی شود
 و رباعی برون خماسی و غرض از الحاق لفظی باشد چنانکه وزن و فصیح و زیاده صیغانه تا به ملحق معامله ملحق بکرده شود اگر چه معنی متغیر شود یا به مصداق الحاق در افعال هموزن
 بود مصدر ملحق به ملحق به هموزن عودنی یا هموزن بودن و الفاظ دیگر ماضی و غیره و در اسماء اتحاد و اسم چون جلیل برون فعل ملحق به جعفر برون فعل ملحق است و حرف
 الحاق ندارد زیرا که میزان ندارد ۱۲ محشی عفی عنه که لبث لفظی لام و سکون یا در تنگ کردن از باب علم در صلح آورده که این خلاف قیاس است زیرا که در مصدر فعل
 بکسر عین قیاس آنست که چون متعدی نباشد متحرک العین باشد چون تعجب تعباً و عبود و عید و عیدات بنده کردن از باب نصر بدانکه در ۱۲ آن ۳ بجا نیست یک حرف
 پیش نازلند و در متفادین هر دو حرف در زشتن غالباً سلامت باشد ۱۲ آن ۳ و اگر کسی گوید که در محاب نیز اشتباه است که اسم فاعل است یا اسم مفعول بگویم این چنین اشتباه متیقن
 در کلام عرب نقل است ۱۲ آن ۳ قوله زیرا که این دلیل از خلیل و سیدویه منقول است اما چون آنست که شیخ ابن حاجب گفته که نا اشتباه بقول لازم نیاید زیرا که ابدال
 مطلقاً مانع ادغام نیست علی ما عرفت ۱۲ آن ۳ هر دو یک بسبب کسرن بعد کبر قریب باشد ۱۲ آن ۳ بر سبیل وجوب در ادغام جائز است چنانچه بپوستند ۱۲ آن ۳

نکرند زیرا که اجتماع این دو حرف بر سبیل لزوم نیست در مانند حیّی مّا کان اَحَدُهَا مُبْدَلٌ لَّوْهُمَا مُتَحَرِّکَانِ جَاَزَ
 الْاِدْغَامُ وَالْاِظْهَارُ بِخِلَافِ نَحْوِ مَرَّتْیِ مّا کان اَوْ لَهُمَا سَاکِنَا وَجِبَ الْاِدْغَامُ بِدَانِکَ هَر جَاکَ دُو حَرْفِ اَز یَک
 جَنسِ بَہِمِ اَیْنِدِ رُو بَکِ اَز سَہِ طَرِیقِ تَخْفِیفِ کُنْدِ بَا دِغَامِ چِنَا چَہِ گُفْتِ شَدِ وَجُذْفِ وَا یَسِ بَرِ دُو لَوْعِ سَمَاعِی چِنَا چَہِ
 ظَلَّتْ کَہِ دَر اَصْلِ ظَلَّتْ بُو دُو قِیَاسِی مَانْدِ تَنْزَلُ کَہِ دَر اَصْلِ تَنْزَلُ بُو دُو بَا بَدَلِ وَا یَسِ نِیَزِ دُو لَوْعِ سَمَاعِی چِنَا چَہِ
 وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّهَا کَہِ دَر اَصْلِ دَسَّهَا بُو دُو قِیَاسِی چِنَا چَہِ دَر مَانْدِ شِیْرَا ز کَہِ دَر اَصْلِ شِیْرَا ز بُو دُو
 دِیْبَاسِ کَہِ دَر اَصْلِ دِیْبَاسِ بُو دُو دِیْوَانِ کَہِ دَر اَصْلِ دِیْوَانِ بُو دُو دَر مَانْدِ تَقْوِی کَہِ دَر اَصْلِ تَقْوِی بُو دُو اِدْغَامِ نَکَر دَنْدِ
 لَا تِ الْاِبْدَالِ مُقَدَّمٌ عَلَی الْاِدْغَامِ وَیَمُتُّ کَہِ دَر اَصْلِ یَمُتُّ بُو دُو حَرِکَتِ دَالِ اَوَّلِ رَا نَقْلِ کَرْدِہِ بَہَا قَبْلِ دَاوَدِ
 پَسِ دَالِ رَا دَر دَالِ دُومِ اِدْغَامِ کَرْدِہِ یَمُتُّ شَدِ قَاوُنِ ہَر جَاکَ دُو

لہ زیر کہ حذف نیز جائز است سوال باید کہ در مضارع مجہول ادغام واجب باشد زیرا کہ در و حذف احدی التائین جائز نیست علی مافی شرح الشانیۃ جواب
 ادغام در و ظاهر آنست کہ متمنع بود زیرا کہ بامعلوم التباس لازم می آید ۱۲ لہ از آنکہ یکے ازال دویا مبدل باشد و حال آنکہ اکل ہر دو متحرک اندر و است ادغام و اظہار
 بخلاف مثل مرئی از آنکہ اول از ایشان ساکن باشد ادغام واجب است ۱۳ لہ قولہ عما کان اولہا ساکن سوال این متعص می شود و مثل قول ویریا فی یوم چرا کہ با قبل
 ایشان ساکن است و ادغام نشدہ است ۱۴ جواب از اول یعنی قولہ کلام مادر یا تین است نہ در دین و زانی کہ یادوی مقابست با تقابست جائز پس گو یا کک یا تینت فلانک کلام
 مادر کلمہ واحد است و یاد در حکم کلمہ واحدہ و او د کلمہ اندک در حکم کلمہ واحدہ ہم نیستند بخلاف سلمے کہ در حکم واحدہ است و از ظاہر عبارت مصنف لازم آید کہ
 ادغام در حی رو باشد آنکہ آل ہرگز درست نیست پس بایستی این قید ذکر کردی کہ نباشد در ثانیہ موجب ابدال آل بالف لیکن براعتاد آنکہ گذشت از تقدم اعلال
 بر ادغام فرو گذشت و اعتراضی است دیگر او آنکہ بیج یا رچی مبدل نیست جواب آنکہ نزد فرو جو بود باقی ماند یک بحث و او آنکہ جواز ادغام و اظہار موقوف بر
 مبدل بودن یکے یا تین نیست چوں در حی کہ دو اصلی اند و ادغام و اظہار ہر دو روا اند ۱۵ محشی ۵۵ بفتح ظاء در آیت فظلمت تفکھون ۱۶ لہ قولہ ظلت آہ بعدہ لام لامی
 یا ثانیہ را حذف کردند بر اختلاف مذہبین اما بر مذہب اول یا لام را بے نقل حرکت حذف کردند پس ظلت شد بفتح ظاء یا بعد از نقل با قبل پس ظلت بکسر ظاء بود و اما بر مذہب
 ثانی یا حرکت لام اولی را حذف کردند تا ما قبل ضمیر مرفوع باشد متحرک نباشد پس ظلت بفتح ظاء بود یا حرکت لام اولی را نقل کرده با قبل دادند و ظلت بکسر ظاء
 خوانند و این حذف گریہ قیاسی نیست لیکن در کثرت او شبہ نیست ۱۷ لہ مانند چنانچہ واقع شدہ چونکہ زائدہ بے فائدہ بود حذف کردیم ۱۸ محشی ۵۶ بے بہرہ شد کہے
 کہ گنما و پنهال کہ در آل نفس را ۱۹ لہ قولہ در اصل دسہا بود پس بدل کردہ شد سین ثانیہ بالف تخفیفاً بچین است در تفسیر جلالین او اظہار آنست کہ بدل کردہ
 شود سین بیاد (چوں در سادس کہ سادی بود) بعدہ یادہ بالف زیرا کہ قلب سین بالف ثابت شدہ ۱۲ لہ از آنکہ بتبیر لہ قولہ شیرازہ چیزے ترش کہ از جغرات سازند مثل پنیر
 و در فارسی او استخ گویند ہر روز کرخ و قیل بضم قیل بضم یکم و کسر دوم و نیز نام شہر لیت معروف کہ بنا کردہ ہنر سلیمان علیہ السلام است و قیل بنا کردہ عمرو لیت
 است و گویند در اصل شیر ساز بود سین بکثرت استعمال ساقط شد ۱۳ لہ قولہ دیاس نہال خانہ و گر بابہ و نام زندان حجاج بن یوسف کہ بنظم مشہور بودہ است
 ماخوذ است از دمن بمعنی سخت تار یک شدن شب و پنهان شدن در خاک و پوشیدہ داشتن چیزے ۱۴ لہ دیوان کتاب حساب و مجموعہ اشعار
 و جائے جمع شدن مردمان بر درملوک و مراد آنکہ متکفل امور مملکت باشد ۱۵

لہ زیرا کہ ابدال مقدم است بر ادغام ۱۶

حرف متحرک از یک جنس بهم آیند با قبل ایشان ساکن بود حرکت حرف اول بما قبل باید و ادچنانچه یمُد یُظَلَّ
 که در اصل یمُد و یُظَلَّ بود حرکت حرف اول را بما قبل دادند و عین کلمه را در لام ادغام کردند یمُد و یُظَلَّ شد
 مَدُّ در اصل اُمُد و بود حرکت دال اول را بما قبل دادند همزه را حذف کردند بعد از الاحتیاج الیکها و لام کلمه
 را حرکت ضمه دادند بعد از ادغام کردند مَدُّ شد قانون هر جا که دو حرف ساکن بهم آیند بر غیر حد خود اول ایشان ده
 نباشد آخر حرف را حرکت باید داد وَالْأَصْلُ فِيهِ الْكُسْرُ وَغَيْرُهُ عَارِضٌ كَالضَّمِّ فِي وَائٍ وَالْمَجْمُوعُ نَحْوُ لَيْزُونَ
 وَالْفَتْحُ فِي أَلِ اللَّهِ وَجَازَ الْأَوْدَجُ الثَّلَاثَةُ فِي نَحْوِ مَلِكُورُثُهَا الْأَوَّلُ وَالْفَتْحُ لِحَفْظِهَا وَالضَّمُّ لِلاتِّبَاعِ

الاذ القیة ضمیر الغائب والغائبة

له قوله حرکت آه یعنی چون خوانند که ادغام کنند اول الفعل حرکت کنند و اگر ادغام نکنند احتیاج بقفل حرکت نیست سوال در مثل اقتل چون ادغام
 کنند قتل بفتح قاف و کسر آن میخوانند پس نقل حرکت درو لازم نباشد جواب این صورت شش است زیرا که ذکر چیز در ما قبل و در ما بعد بجای است استثناء
 باشد لیکن مشکل میشود بمثل حوی یجوی کسر جاء احووی یحووی زیرا چه در ما بعد مذکور نیست ۱۲ کذا فی لغزک جواب دیگر آنکه از کلام مصنف لزوم فهمیده
 شده است میگویم که آن کلام المصنف بحتمل لزوم و غیره ۱۲ اعلام احمد له برائے نماذین حاجت لبوئے همزه بسبب تحرک ساکن بآن برائے عسر
 نطق ابتداء لبساکن حاجت بود ۱۲ له و الاصل در کس است و غیره که بعارضی باشد مثل ضم ۱۲ له قوله و الاصل فیہ الکسر و این برائے چند وجه است
 اول آنکه سکون اخت کسر است باعتبار تخرج یعنی حرف ساکن مقاربان است در تخرج بمکسور حتی که گویند در هر ساکن بوضعیت از کسر و لثاسه این را
 مگر صاحب وجدان صحیح در نه نزد عوام و هم کرده شود که چون سکون عبارت است از عدم حرکت پس برائے ادخرجی نباشد پس باعتبار تخرج اخت کسر بخود
 دوم آنکه سکون عبارت است از عدم حرکت و کسر بمنزله عدم است بسبب قلب آل زیرا که نیافته شود در او افتراغال و در غیر معترف از اسماء و نه در حروف
 مگر در جید پس میان هر دو موافات ثابت شد سوم آنکه بعض گفته که جزم در افتراغال عوض است از جر در اسماء و اصل جزم سکون است چنانکه اصل جر کسر
 است (و فرق آل است که اگر بسبب عامل یعنی جازم و جاز باشد جزم و جر گویند و اگر در ثنی است سکون و کسر) پس چون ثابت گشت قارض میان هر دو منع شد
 در بعض مواضع عوض از آن کسر احتشی ۱۲ له قوله و غیره یعنی غیر کسر بسبب امر عارض باشد که مقتضی باشد غیر کسر یعنی ضم یا فاع یا یا معنی آنست که غیر تحرک یک کسر
 بامر عارض بود که مقتضی باشد عدم تحرک یک را چون در اما تین الفقیر یا مقتضی باشد تحرک یک بجز کسر ۱۲ احتشی ۱۲ له قوله کالضم یعنی کالضم یا بالوجوب الضم
 بدانکه اختیار کردن ضم برائے آنست که ضم را عین و اوست پس اولی آنست که الب است از غیر آنست که یک آل بحکمت حرف مخدودت که یا و اوست که با قبل آنست اولی
 است ۱۲ احتشی عقی عنه ۱۲ در و اوجع چون لغزون و چون فتح در الم الله و روست هر سه وجه در مثل کسر زیرا که آل اصل است و فتح برائے خفنه آل و هم برائے اتباع
 عین مگر چون پیوست بآن ضمیر غائب یا غایبه پس در الوقت ضم باشد در اول چون مده و فتح در ثانی چون بر اکثر نیست این وجه و احکام ضم است و مده کسر دال و مده نیز
 آمده بعلمت ۱۲ له قوله فی و اوجع خاص کردن و اوجع برای احتراز است از غیر آن زیرا که اگر مده داده شود چون لو استطعنا و گاهی مشتبه میشوند بیکدیگر پس کسر داده شود و اوجع چون اختوا
 القوم بکسر و اوجع داده شود و غیر آن چون لو استطعنا بالضم و او بدانکه آن و او را که در رسم باشد و اوجع گویند چون در ضاربون و آنکه در فعل باشد و ضمیر گویند چون در ریفون بر آنکه در
 قانون قال گذشت و مصنف در بخار در و اوجع مراد داشته مثال ب یغز و و اول پس فهمیده شد ازین اختیار هم در هر دو و همین مقصود است ۱۲ لغزک بقیه قوله و الفتح معطوف است بر جزم
 و او قول آل الضم یعنی مانند آن اختیار کردن فتح در الم برائے التقای آل بسکون لام الله و این نیست که فتح میباید سکون آل و سکون ما قبل آن که یا و اوست یا شاید بر آنکه برین تفسیر در الم و ک
 الکتاب نیز فتح واجب بود و نیز فتح معقول از همزه التثنیست زیرا که این همزه وصلی است و در مع کلام مع حرکت میقتضی هم است در مدارک و مفصل اما تا قی میثادی مخالف شده و گفته که
 حذف همزه برای تخفیف است و برائے درج ۱۲ لغزک بتغییر -

احکام تائے افتعال

ثُمَّ أَعْلَمَ أَرْشَدَكَ اللَّهُ تَعَالَى أَنَّ تَاءَ الْإِفْتَعَالِ مُخْتَصٌّ بِأَحْكَامٍ لَا تُطَوَّى تَحْتِ مَا ذَكَرْنَا مِنَ الْحَاجَةِ إِلَى بَيَانِهَا مِاسَةً مُجَلِّيَةً فَأَفْرَدْنَا هَا بِالدَّكْرِ بِدَالٍ أَسْعَدَكَ اللَّهُ تَعَالَى سَعَادَتِكَ كَمَا حَوَّلَ بَجَائِے فَالْكَلِمَةُ فِي بَابِ الْإِفْتَعَالِ فِي أَزْجَاءِ حُرُوفٍ مُطَبَقَةٍ أَفْتَدَوْهَا الصَّادُ وَالضَّادُ وَالطَّاءُ وَالظَّاءُ تَارِ ابْطَاءً بَدَلَ كُنْدٍ لَكِنَّ مَعَ الطَّاءِ الْأَدْغَامُ لَا غَيْرَ نَحْوِ أَطْلَبَ وَمَعَ الظَّاءِ الْأَدْغَامُ يَقْبَلُ أَحَدُهُمَا إِلَى الْآخِرِ وَالْإِبَانَةُ نَحْوِ أَظْلَمَ وَأِظْلَمَ وَمَعَ الصَّادِ الْإِبَانَةُ وَالْإِدْغَامُ يَقْبَلُهَا صَادُ الْغَيْرِ نَحْوِ أَصْطَبِرُ وَأَصْبَرَ وَمَعَ الضَّادِ نَحْوِ أَضْطَرِبُ وَأَضْرِبُ وَقَدْ حُكِيَ الْجَمْعُ فِي أَضْطَجَعَ وَحَوَّلَ دَالٍ وَذَالٍ وَزَاءً يَاشَدُ رَوَا يَاشَدُ كَمَا تَارِ ابْطَالٍ بَدَلَ كُنْدٍ لَكِنَّ مَعَ الدَّالِ الْأَدْغَامُ نَحْوِ دَعَى وَمَعَ الذَّالِ

اے قولہ الضم فی الاول الخ یعنی در اول کضمیر غائب با و پیوست افصح در ان ضم است برائے مناسبت و او کہ بعد ما است زیرا کہ ما بلیب خفاء مثل معدوم است و کسر نیز آمدہ برائے آنکہ ا و ا بیاء بدل میگردد برای کسرہ تا بدین ایں لغت ضعیف است و فتح نیز آمدہ و چون ضمیر غائبہ پیوست پس غیر فتح نباشد برای مناسبت الف بجفاء ما و بدانکہ چون بعدش مدحرفه وصل واقع شود پس مختار دال کسرہ است نہ غیر آن چون بالقوم زیرا کہ اگر دغام نکرده مغذ کسر لازم باشد چون امد بالقوم پس بعد ادغام نیز کسر کہی ماند پس مصنف را باینکہ کہ این صورت را استثناء کرده ۱۲ الفزک متبیر ۱۳ باز بدل راہ نماید از اللہ تعالیٰ کہ تا ای افعال مختص است با حکام کہ پیچیدہ نشود زیرا نکره ذکر کردیم و حال آنکہ حاجت لموسی بیان آن رسیده است پس تنہا کردیم آن را بیک ۱۲ الفزک مطبقہ آنها اندکہ در وقت تکلم شان زبان بر کام منطبق گردد و صوت میان کام و زبان مختص شود و کام چون طبق بر زبان آید و آن ایں چهار اندکہ مصنف ذکر کرد ۱۲ الفزک متبیر ۱۳ الفزک ۱۴ قولہ بدل کتہ زیرا کہ اگر تا را بحال خود گذارند و حرف مطبقہ را بتابدل کرده ادغام کنند فضیلت الطابق از دست میرود ایں فقیلے است معتد بشانہا پیش عرب و ایں جاست کہ حرف مطبقہ در غیر خود نم نشو واصل در کلام فصحا اگر حرف مطبقہ را تا بادل گذارند تلفظ تہی شود از سبب قرب مخارج و منافات در صفت زیرا چہ ہمو سہ شایده است و صاد و ضاد و ظا و عجم در خواہند و ظا و ضاد عجمہ مجہورہ اما در تخصیص انقلاب بطا آلت کڑا و تا و متقارب الخرج است و بما قبل تا موافق است در صفت الطابق ۱۲ الفزک ۱۵ و نہ غیر چون اطلب و بطا را دغام بقلب یکی اذال بر دوسوی آخر یا بزرگ ادغام چون اظم و اظم و اضطل و بصاد و ترک ادغام کردن بقلب آن بصاد نہ غیر آن چون اصطر و اصبر و اصفا و عجم چون انصطب و اضرب و تحقیق حکایت کرده شدہ است از لفظ عرب الظم و حاکم بیسیویہ مازنی است ۱۶ قولہ و چون معطوف است بر قول آن چون بجائے فاکلہ در باب افعال الخ معنی غفلت کہ قولہ بدل کتہ زیرا چہ تا ہمو سہ شایده است و دال مجہورہ است و ذار و ذیل محتملین رخو اند پس اجتماع اینہا موجب ثقل است و اما در تخصیص قلب بدل آلت کہ با تا قریب الخرج است و بما قبل تا در صفت جہرہ شریک است ۱۷ کہ قولہ داعی در اصل ادنی بود چونکہ ثانی (تائے افعال) نامعلوم بدل کردہ شد بدل اگر چہ جن ادغام آن است کاول از جنس ثانی سازند محشی ۔

اوزان مصداق ثلاثی مجرد منظوم

وزن مصدر آمده اے ذی وقار
 قَتَلَ و دَعَوَى رَحِمَةً لِّیَانِ بفتح
 عین ثالث دال بفتح و کسر هم
 فُسِقَ و ذَكَرَى نَشَدَةً حِزْمَانِ بکسر
 شَغُلَ و بُشِّرَى كُدْرَةً عُمْرَانِ بضم
 مَنَقِبَةً مَدْحُلَ طَلَبَ قَبُولَةً
 نَحْوَ كَيْلُونَتهِ شَهَادَةً هم کمال
 پس گزاهیه شده موزون آن
 عین رابع گشت مستثنی ازال
 مُحَمَّدَةً فَرَجَعَ خَنِقَ جَبُودَةً
 چوں قَطِيعَةً هم وَ مِیْضَ و کَاذِبَةً
 عین رابع ساکن است اے نور عین
 مَمْلَکَةً مَكْدُوبَ هم مَكْدُوبَةً
 چوں قَبُولَ هم مَهْزُوبَةً هم دخول
 خامس و سادس بدال باضمین
 چوں صَغَرَ دیگر دَرَايَةً هم فَصَالَ
 چوں هَدَى دیگر بُعَايَةً هم سُوَالَ
 ددسه وزن وضمه نادر سه جا
 وزن آل رَغَبَاءُ جَبُورَةً بفتح
 وزنها شد ختم از فضل خدا

از ثلاثی مجرد پهل و چار
 فَعَلَ و فَعَلَى فَعَلَهُ فَعَلَانِ بفتح
 هم بخوال در چار میں فتح دوم
 فَعَلَ و فَعَلَى فَعَلَهُ فَعَلَانِ بکسر
 فَعَلَ و فَعَلَى فَعَلَهُ فَعَلَانِ بضم
 مَفْعَلَةً مَفْعُلَ فَعَلَ فَعُولَةً
 فَعُولَةً هم فَعَالَةً هم فَعَالَ
 هم فَعَالِيَةً ازیں اوزان بدان
 عین و اول درهم مفتوح خوان
 مَفْعَلَةً مَفْعُلَ فَعَلَ فَعُولَةً
 هم فَعِيلَةً هم فَعِيلٌ و فَاعِلَةً
 ایں هم بفتح اول کسر عین
 مَفْعَلَةً مَفْعُولَ هم مَفْعُولَةً
 هم فَعُولَ هم فَعُولَةً هم فَعُولَ
 ایں هم با فتح اول ضم عین
 هم فَعَلَ دیگر فَعَالَةً هم فَعَالَ
 هم فَعَلَ دیگر فَعَالَةً هم فَعَالَ
 اندرینها فتح عین و کسر فا
 بعد ازال فَعَدَاءُ و فَعُولَةً بفتح
 در دوم تشدید و ضم مرعین را